

Sambor Grucza

Główne tezy antropocentrycznej teorii języków

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 2,
41-68

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sambor GRUCZA
Uniwersytet Warszawski

Główne tezy antropocentrycznej teorii języków

1. Początki antropocentrycznego myślenia o językach ludzkich – poglądy J.N. Baudouina de Courtenay

Już J.N. Baudouin de Courtenay miał świadomość, że trzeba odróżnić język konkretnej osoby (indywiduum) od języka plemienia/narodu, a więc od tego, co się określa za pomocą takich wyrażeń, jak „język polski” czy „język niemiecki”. Napisał on w tej sprawie: „Tak np. odróżniamy indywiduum w przeciwstawieniu do plemienia, do narodu; a więc z naszego stanowiska będziemy mieli język indywidualny i język plemienia albo narodu, rozwój indywidualno-językowy w różnicy od historii języka całego plemienia lub narodu”. (J.N. Baudouin de Courtenay 1889/1974: 181); „Język plemienny lub narodowy jako całość, jako zbiornik wszystkiego tego, co do niego należy, co się do niego odnosi, istnieje tylko w ideale. Pojęcie pewnego języka, a jego urzeczywistnienie nie idą wcale ręką w rękę”. (ibid. s. 187); „Główne części tego idealnego obrazu języka plemiennego mogą być tylko przeciętną wypadkową z połączenia języków indywidualnych osobników, należących do danego plemienia” (ibid. s. 188).

W jednej ze swoich późniejszych prac (J.N. Baudouin de Courtenay 1903/1974) myśli te uściślił w następujący sposób: „Język istnieje tylko w mózgach indywidualnych, tylko w duszach, tylko w psychikach indywiduów, czyli osobników, składających się na daną społeczność językową. Język narodowy jest abstrakcją i konstrukcją uogólniającą, wytworzoną z całego szeregu języków indywidualnych, jest sumą skojarzeń językowo-pozajęzykowych, właściwych indywiduom i przeciętnie, abstrakcyjnie, ludom i plemionom”.

Niestety, J.N. Baudouin de Courtenay nie rozwinął dalej swoich myśli dotyczących rzeczywistych języków konkretnych ludzi, nie podjął też próby przedstawia ich w postaci odnośnej teorii. Nie uczynili tego także jego następcy. Niemniej jednak spostrzeżenia J.N. Baudouina de Courtenay można uznać za prekursorские. Oceniając ich wagę, F. Grucza (1993b: 31) napisał: „Dopiero dziś można ocenić, jak wielką genialnością odznaczał się lingwistyczny instynkt J. Baudouina de Courtenay, który pod niejednym względem wyprzedził nie tylko swych konkurentów, lecz także wielu następców, zwłaszcza dogmatycznych strukturalistów. Trzeba przestać oceniać jego poglądy wyłącznie przez pryzmat koncepcji sądu de

Saussure'a, albowiem niejedyn jego sąd wypada dziś uznać za trafniejszy od analogicznego sądu de Saussure'a. Dotyczy to przede wszystkim poglądu Baudouina de Courtenay w sprawie istnienia języków ludzkich".

2. Antropocentryczna teoria języków ludzkich – koncepcja F. Gruczy

Na zasadnicze mankamenty dotychczasowych sposobów rozumienia tego, do czego odnosi się wyrażenie „język(i)” i „wiedza”, wynikające z ignorowania odnośnych ontologicznych pytań, bodaj jako pierwszy uwagę zwrócił w swoich pracach F. Grucza i zarazem jako pierwszy podjął próbę ich przewyciężenia. Już w latach 70. XX w. zaczął tworzyć zręby teorii rzeczywistych języków ludzkich (zob. F. Grucza 1976, 1978, 1979, 1981a,b), którą z początku nazywał „relatywistycznym podejściem do języków ludzkich”, a następnie (pod wpływem m.in. piszącego te słowa) zdecydował się określać ją jako „antropocentryczną teorię języków ludzkich”. Pierwszą wersję tej teorii przedstawił w opublikowanej w 1983 r. monografii *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Niektóre jej elementy uściślił i zarazem rozwinął w kolejnych pracach (por. np. F. Grucza 1988, 1992b, 1993a,b,c, 1994a, 1997a,b). Nieco później zaczął rozwijać swą antropocentryczną teorię rzeczywistej kultury ludzkiej (1989, 1992a, 1993c), natomiast w ostatnim czasie wiele uwagi poświęcił ontologicznym zagadnieniom dotyczącym wiedzy (1997a,b, 2006). Nie jest to miejsce na dokładne przedstawienie historii jej powstawania¹. Tu zreferuję jedynie najważniejsze założenia tej teorii.

Najogólniej można powiedzieć, że antropocentryczna teoria (rzeczywistych) języków ludzkich powstała w konsekwencji postawienia przez jej twórcę pytania, po pierwsze, o ontologiczny status tego, do czego odnoszą się wyrażenia typu „język(i) ludzki(e)”, czyli pytania, jak istnieje to, co się tak nazywa, oraz po drugie, pytania, w jaki sposób dokonuje się to, co nazywa się „przyswajaniem języka”. Skądinąd wiadomo, że wyraz „język” jest wyrażeniem wysoce wieloznacznym, że za jego pomocą określa się bardzo różne rzeczy. F. Grucza wypowiedział się na ten temat następująco: „(...) wyraz „język” jest z jednej strony obciążony bardzo różnorodnymi znaczeniami, a z drugiej – jakby dodatkowo – także bardzo zróżnicowanymi asocjacjami, emocjami i przekonaniami. «Język» jest ponadto wyrazem występującym zarówno w dyskursach i kontekstach całkiem codziennych, potocznych, jak i specjalistycznych, fachowych. Obszar rzeczywistości, którą wyraz ten jak gdyby obsługuje znaczeniowo, jest tak rozległy i jednocześnie tak wielowarstwowy, że

¹ Różne uwagi na jej temat można znaleźć m.in. w: B.Z. Kielar, W. Woźniakowski 1984, W. Pasterniak 1984, W. Lehfeltdt 1985, A. Mańczyk 1985, Z. Wąsik 1986, 1987, A. Sakaguchi 1986, R. Sadziński 1986/1987, W. Woźniewicz 1987, W. Woźniakowski 1994a, 1994b, A. Dębski 2000, E. Wąsik 2007.

zrazu nie sposób ogarnąć go jakąkolwiek wspólną ramą pojęciową. Nadto z różnymi elementami tej rzeczywistości związane są nie tylko różne wartości natury komunikacyjno-informacyjnej, lecz także estetycznej, a nierzadko również politycznej i nawet religijnej”. (F. Grucza 1993a: 151).

Jednakże F. Grucza nie kończy swoich rozważań dotyczących wyrażenia „język” na stwierdzeniu, iż jest ono wieloznaczne, lecz następnie pyta, czy wszystkim rzeczom wyróżnionym za pomocą tego wyrażenia przysługuje ten sam status ontologiczny. Odpowiedź udzielona na to pytanie przez F. Gruczę jest jednoznaczna – nie przysługuje. Z ontologicznego punktu widzenia te rzeczy trzeba, jego zdaniem, podzielić na dwie kategorie: (a) rzeczywiste języki ludzkie (idiolekty), czyli języki konkretnych osób, (b) intelektualne konstrukty (idealne modele), określane jako „języki narodowe”, czyli także jako „język polski” czy „język niemiecki”. Te intelektualne konstrukty (idealne modele) nie są ani językami rzeczywistymi, ani „rzeczywistym wspólnym językiem” Polaków lub Niemców. Tymczasem to, co nazywa się tradycyjnie „wspólnym językiem polskim”, to logiczna suma form jednostek leksykalnych, wytworzonych przez członków polskiej wspólnoty językowej, oraz logiczny przekrój struktur ich języków (por. F. Grucza 2005: 49).

Obok idiolektów, czyli rzeczywistych języków konkretnych osób, F. Grucza wyróżnia jeszcze polilekty. Polilekty to logiczna suma lub logiczny przekrój dowolnego zbioru idiolektów, tj. logiczna suma lub przekrój składających się na te idiolekty właściwości wszystkich wziętych pod uwagę osób. Polilekt rozumiany jako logiczna suma to faktycznie wszystkie części zbioru idiolektów wziętych pod uwagę osób, natomiast polilekt rozumiany jako logiczny przekrój to faktycznie tylko wspólne części idiolektów branych pod uwagę podmiotów zbiorowych – wspólnot. Tradycyjnie w kategoriach logicznego przekroju pojmuje się w lingwistyce fonemiki i gramatyki języków ludzkich, natomiast w kategoriach logicznej sumy ich składy leksykalne (słowniki). F. Grucza (1993a: 159) scharakteryzował tę kwestię następująco: „W konsekwencji tych definicji możemy powiedzieć, że idiolekt jest językiem (lektem) konkretnej (pojedynczej) osoby, natomiast polilekt językiem (lektem) jakiejś grupy osób”.

W konsekwencji trzeba, zdaniem F. Gruczy, lingwistykę z góry podzielić na lingwistykę zajmującą się rzeczywistymi językami (lingwistykę języków rzeczywistych) i lingwistykę zajmującą się owymi intelektualnymi konstruktami (wzorcami), idealnymi modelami (opisami), przy czym prymat przyznać wypada lingwistyce języków rzeczywistych – jej wyniki stanowią bowiem podstawę do rozważań lingwistyki konstruktów intelektualnych. Podobnie sprawa przedstawia się, moim zdaniem, w przypadku lingwistyki języków specjalistycznych – ją również trzeba już na samym początku podzielić na lingwistykę zajmującą się rzeczywistymi językami specjalistycznymi, czyli na lingwistykę rzeczywistych języków specjalistycznych, i na lingwistykę zajmującą się idealnymi modelami (opisami) języków specjalistycznych. Także w tym wypadku należy uznać tę pierwszą za podstawową.

Rzeczywiste języki ludzkie to immanentne właściwości (współczynniki) konkretnych (rzeczywistych) ludzi, dokładniej – immanentne właściwości ich mózgów – i jako takie stanowią pewne zakresy wiedzy konkretnych ludzi. Rzeczywiste

języki ludzkie nie są bytami autonomicznymi, lecz czymś, co istnieje wyłącznie w powiązaniu z konkretnymi (rzeczywistymi) ludźmi, z ich mózgami: „(...) język jest pewną właściwością ludzi, pewnym wyposażeniem ich mózgów, a więc pewnym ich składnikiem. Natomiast w żadnym razie nie jest on jakąś samoistną rzeczą” (F. Grucza 1993a: 169).

Rzeczywiste języki ludzkie są zlokalizowane w mózgach ludzkich. Do tej pory zakładano, iż operacji językowych nie wykonuje cały mózg, a jedynie jego wyspecjalizowane centra. Wyniki wielu obserwacji klinicznych wskazują jednak na to, że funkcje językowe mogą przejmować także partie mózgu, które tradycyjnie nie są utożsamiane z tzw. centrami językowymi. Tak czy inaczej, choć już wiadomo, które centra są „tradycyjnie” odpowiedzialne za dokonywanie operacji językowych, to jednak niewiele wiadomo jeszcze o tym, gdzie dokonywane są poszczególne cząstkowe operacje językowe, czyli jakie centra są odpowiedzialne za spełnianie poszczególnych funkcji językowych: „Organami, w których zlokalizowane są języki ludzkie, są – jak to powszechnie dziś wiadomo – mózgi ludzkie. Jednocześnie mózgi ludzkie są też „urządzeniami” wykonawczymi wszelkich operacji językowych, czyli procesorami językowymi” (F. Grucza 1993a: 169).

Każdy człowiek tworzy (rekonstruuje) swój własny język „sam z siebie”, choć czyni to pod wpływem docierających do niego bodźców językowych i zarazem na wzór oraz na podobieństwo języków innych mówców-słuchaczy. To, co nazywa się „przyswajaniem języka”, jest procesem, w którym każdy człowiek „wytwarza” (swoją własną) rzeczywisty język, w oparciu o specyficzny rodzaj biologiczno-genetycznych właściwości, określanych jako „właściwości lingwogeneratywne”. Dzięki nim ludzie mogą nabywać i rozwijać umiejętności wykonywania skomplikowanych operacji morfosyntaktycznych, a także równie skomplikowanych operacji semantyczno-pragmatycznych (szerzej na ten temat zob. F. Grucza 1993a: 165).

Odróżnić trzeba rzeczywiste języki ludzkie, jako biologiczno-genetyczne potencjały, jako biologiczne zdolności ludzi, od języków jako wytworów powstałych na ich podstawie. Potencjał biologiczno-genetyczny umożliwia (wy)tworzenie konkretnego języka (idiolektu) przez konkretnego człowieka, czyli to, co określa się „przyswajaniem języka” lub „akwizycją języka”. Inaczej mówiąc, dzięki temu biologiczno-genetycznemu potencjałowi w mózgu człowieka dokonuje się konkretyzacja poszczególnych właściwości zarówno strukturalnych, jak i generatywnych. Przebieg tej konkretyzacji oraz jej efekty zależą od jakości bodźców (właściwości konkretnych wypowiedzi) wytwarzanych przez innych mówców-słuchaczy i docierających do podmiotu owej konkretyzacji językowej (por. F. Grucza 1997b: 33). W konsekwencji należy odróżnić: „(...) a) język ludzki w sensie pewnej gatunkowej właściwości ludzi, tzn. pewnej wspólnej właściwości wszystkich ludzi, całego ludzkiego rodzaju, b) język ludzki w sensie pewnego genetycznego potencjału czy wyposażenia poszczególnych konkretnych osób, c) język ludzki w sensie pewnej skonkretyzowanej właściwości tej lub innej osoby, tzn. w sensie pewnej właściwości będącej rezultatem rozwoju (socjalizacji) odziedziczonego przez nią (naturalnego) potencjału językowego oraz d) język ludzki w sensie pewnej właściwo-

ści charakterystycznej dla tego lub innego zbioru ludzi, dla tej lub innej ludzkiej wspólnoty” (F. Grucza 1994a: 10).

Rzeczywiste języki konkretnych osób stanowią integralne i konstytutywne współczynniki konkretnych (rzeczywistych) osób. Ludzie są z natury rzeczy istotami językowymi od początku do końca swego istnienia. Inaczej mówiąc – nie istnieje człowiek „beźjęzyczny”, każdy (nieupośledzony) człowiek posiada swój komponent językowy, czyli swoją językową zdolność: „Pojęcie człowieka implikuje obligatoryjnie pojęcie języka, a wyrażenia typu «człowiek i jego język» trzeba uznać za nieadekwatne, a nawet za mylne. Człowiek jest ze swej natury istotą językową” (F. Grucza 1997b: 81).

Wytworzenie konkretnego (rzeczywistego) języka przez człowieka możliwe jest jedynie dzięki jego indywidualnej zdolności językowej. O osobie, która mimo tego, że posiada(ła) językowy potencjał biologiczno-genetyczny, nie wytworzyła (nie rozwinęła) żadnego konkretnego języka, można jedynie powiedzieć, że jest „beźlektalna” (por. F. Grucza 1997b).

Mówiąc o rzeczywistych językach, odróżnić trzeba język jako zbiór elementarnych jednostek wyrażeniowych oraz reguł składania ich w większe jednostki, tj. reguł, według których generowane są jednostki wyrażeniowe (reguł fonemicznych, morfologicznych, syntaktycznych, tekstowych, dyskursywnych), od zbioru już wytworzonych, złożonych jednostek wyrażeniowych (jednostek leksemicznych, syntaktycznych, tekstowych, dyskursywnych): „Na konkretne języki ludzkie, tzn. na języki poszczególnych (żywych) osób, składają się nie tylko zinternalizowane w ich mózgach systemy reguł operacyjnych (= wiedzy praktycznej), lecz także pewne zasoby zgromadzonej przez nie wiedzy innego rodzaju, w szczególności znajomość pewnej ilości wcześniej wytworzonych form wyrażeniowych (przede wszystkim morfemowych i leksemicznych, ale w pewnej mierze także zdaniowych i nawet tekstowych) oraz ich funkcji semantycznych i kulturowych, czyli w pewnej mierze również znajomość tego, do czego się one odnoszą, oraz kto, kiedy, względem kogo itd. może lub nie może się nimi posłużyć. (...) Natomiast zgoła irracjonalne są poglądy, według których języki ludzkie nie tylko zawierają się, lecz zgoła istnieją prymarnie w słownikach, w książkach czy innych zbiorach wyrażen językowych lub ich zapisów” (F. Grucza 1994a: 8).

Zakres znaczeniowy wyrażenia „język rzeczywisty” („idiolekt”) nie jest wyznaczony z góry. Można go ograniczyć tak, że obejmie on (a) tylko struktury wyrażeniowe lub (b) struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem, bądź (c) struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem i regułami komunikacyjnymi (pragmatycznymi) (dokładniej na ten temat zob. F. Grucza 2007b). Oznacza to, że granice zbioru właściwości, który określa się jako „język”, są względne (relatywne), bowiem zbiór właściwości językowych można wyznaczyć wężiej lub szerzej, choć jego rdzeniem są zawsze struktury wyrażeniowe: „Odpowiedź na pytanie, gdzie zaczynają się i kończą granice zbioru właściwości językowych jest (...) zależna w dużej mierze od arbitralnego osądu. Właściwości językowe są tylko pewnym podzbiorem zbioru wszelkich właściwości ludzi. A ponieważ zbiór reguł językowych jest zbiorem pewnych składników właściwości zakwalifikowanych jako

właściwości językowe, nie sposób ściśle wyznaczyć zewnętrznych ram czy granic języka, nawet wtedy nie, gdyby ograniczyło się jego pojęcie do poziomu idiolektu” (F. Grucza 1983: 330).

Skoro zakres tego, co wyróżniane jest za pomocą wyrażenia „język” („idiolekt”), można ująć wężziej, szerzej lub najszerszej, trzeba również lingwistykę podzielić na (a) lingwistykę zajmującą się językiem ograniczonym tylko do struktur wyrażeniowych – czyli lingwistykę w ujęciu węższym, (b) lingwistykę zajmującą się językiem, do którego zalicza się struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem – czyli lingwistykę w ujęciu szerszym, i wreszcie (c) lingwistykę zajmującą się językiem, do którego zalicza się struktury wyrażeniowe, powiązane ze znaczeniem i regułami komunikacyjnymi (pragmatycznymi) – czyli lingwistykę w ujęciu najszerszym:² „Lingwistyczne zainteresowania koncentrują się wokół tych właściwości ludzi, które przejawiają się w tym, że potrafią aktywnie uczestniczyć w aktach komunikacji mownej. Specyficznym lingwistycznym zakresem zainteresowań jest jednak ograniczony do tego tylko, że ludzie uczestnicząc w tych aktach, działają według pewnych zasad, reguł” (F. Grucza 1983: 300).

Przedmiot lingwistyki zajmującej się rzeczywistymi językami konstytuują konkretni ludzie, którymi interesuje się ona ze względu na ich konkretne właściwości (umiejętności) językowe. Są to właściwości językowe, które umożliwiają ludziom tworzenie i nadawanie własnych oraz odbieranie i rozumienie (interpretowanie) wypowiedzi językowych innych mówców-słuchaczy. Podstawowym i centralnym przedmiotem zainteresowań lingwistyki nie są więc wypowiedzi językowe, lecz ludzie jako mówcy-słuchacze i ich właściwości językowe (por. F. Grucza 1983: 292).

Wiedza stanowiąca poszczególne języki istnieje wyłącznie w mózgach konkretnych ludzi: „Język ludzki to praktyczna wiedza poszczególnej osoby, na podstawie której (a) tworzy ona formy (struktury) wyrażień/wypowiedzi określonego typu i substancjalizuje (uzewnętrznia) je, (b) realizuje (spełnia) określone cele za pomocą wyrażień/wypowiedzi tego typu, tzn. posługuje się nimi jako pewnymi środkami, (c) przypisuje im określone wartości, przede wszystkim funkcje znakowe, (d) poznaje analogiczne wyrażenia/wypowiedzi wytworzone przez inne osoby, tzn. identyfikuje je i dyferencjuje, (e) odczytuje i rozumie nadane im wartości, przede wszystkim ich znaczenia. Praktyczna wiedza, składająca się na poszczególne języki, to po prostu pewien rodzaj czy zakres posiadanej przez konkretne osoby wiedzy operacyjnej, tj. wiedzy umożliwiającej jej „wykonanie” określonych ruchów, działań, aktów itp. zarówno mózgowych (umysłowych), jak i cielesnych (mięśniowych)” (F. Grucza 1993b: 31f.).

Ale pewną immanentną właściwością mózgow konkretnych (rzeczywistych) osób jest nie tylko wiedza językowa. Jest nią także każda inna wiedza – zarówno wiedza parajęzykowa, jak i pozajęzykowa, zarówno „teoretyczna” (tzn. deskryp-

² To, iż zbiór właściwości, które określa się jako „język”, ująć można wężziej lub szerzej, oraz to, że w konsekwencji także przedmiot lingwistyki można wyznaczyć wężziej lub szerzej, było powodem, dla którego F. Grucza pierwotnie swoją teorię nazwał „relatywistycznym podejściem do języków ludzkich”.

tywna, eksplikatywna, prognostyczna itd.), jak i aplikatywna oraz praktyczna, zarówno uświadomiona, jak i nieświadomiona, zarówno wiedza podstawowa, jak i metawiedza. Ontologiczny status wszystkich rodzajów wiedzy jest identyczny (F. Grucza 1997a: 14).

Szczególnie mocno wypada podkreślić, że żadne wyrażenia językowe, żadne wyrazy, ani żadne zdania, ani żadne teksty nie zawierają w sobie żadnej wiedzy, ani żadnego znaczenia, ani żadnej treści semantycznej, ani żadnych sądów. Wyrażenia językowe – wyrazy, zdania, teksty – są jedynie swoistymi zastępnikami, eksponentami (reprezentacjami) określonej wiedzy lub jej pewnego zakresu, jej substancjalną reprezentacją (dźwiękową, graficzną), ale nie są jej modelami ani odbiciami (szerzej na ten temat zob. F. Grucza 1999: 141 oraz w najnowszej monografii autora zatytułowanej *Nauka – poznanie – wiedza – język(i). Zarys lingwistycznych podstaw epistemologii antropocentrycznej* – zob. F. Grucza 2010).

3. Koncepcje zbieżne z teorią antropocentryczną – poglądy

V.H. Yngvego, Z. Wąsik, E. Wąsik

Do analogicznych wniosków w sprawie istnienia języków ludzkich, do których doszedł najpierw J.N. Baudouin de Courtenay, a później F. Grucza, doszedł m.in. także V.H. Yngve (1986, 1991, 1996, 1998), który jednak, podobnie jak J.N. Baudouin de Courtenay, nie podjął próby rozwinięcia teorii rzeczywistych języków ludzkich. Także on ograniczył się jedynie do sformułowania kilku postulatów badawczych. Jak piszą E. Wąsik, Z. Wąsik (2008:139): „Victor H. Yngve (1996) swoje credo sformułował w odniesieniu do założenia, że jedynymi obiektami badań lingwistycznych są ludzie, a nie ciągi foniczne segmentowane w komunikacji językowej na wyrazy czy zdania. (...) Dla Yngvego ludzie są jednakże relewantnymi obiektami o tyle, o ile bada się ich ze względu na takie właściwości lingwistyczne, które umożliwiają jednostkom komunikowanie się z innymi jednostkami w związkach interakcyjnych. Natomiast fale dźwiękowe i wszelkie rodzaje energii wydatkowanej przy mówieniu i słuchaniu wypowiedzi językowych oraz inne obiekty używane jako konkretne ostoje (props) dla owych fal i energii, jak na przykład teksty pisane pośród zastępczych kodów mowy, za których pośrednictwem jednostki komunikujące się jednoczą w tymczasowe i długotrwałe związki lingwistyczne, są traktowane jako należące jedynie do świata fizycznego. Same w sobie nie noszą one, jak przyjmował Yngve, żadnej informacji, ani nie mają żadnego znaczenia w ogóle”.

W ślad – najpierw za F. Gruczą, a następnie za V.H. Yngvem – ontologiczny status języków ludzkich dostrzega także Z. Wąsik (1986, 1996, 2005a,b). Ostatnio główne założenia teorii antropocentrycznej zreferowała E. Wąsik w monografii *Język – narzędzie czy właściwość człowieka?* (2007, zob. także E. Wąsik 2006a,b, Wąsik E., Wąsik Z., E. Wąsik 2008, Z. Wąsik, M. Kielar 2006).

Już we wstępie E. Wąsik wyraźnie stwierdza, że „(1) W badaniach lingwistycznych należy wychodzić w pierwszym rzędzie od człowieka, stanowiącego ciągłość ewolucyjną w naturze i kulturze, ze względu na język jako gatunkowo specyficzną formę porozumiewania się, a nie tylko od samego języka w stosunku do lub w oderwaniu od człowieka. (2) W holistycznym podejściu do języka, uwzględniającym człowieka jako punkt wyjścia, powinno się brać pod uwagę fakt, że wszelkie aspekty i składniki języka stanowią zespół specyficznych właściwości i elementów należących do jednostek i grup społecznych jako uczestników aktów komunikacyjnych. (3) Badania języka ze względu na jego genezę i sposoby funkcjonowania skupiać się powinny na poszukiwaniu właściwości lingwistycznych człowieka w jego wytworach i czynnościach komunikacyjnych” (2007: 8 i n.).

Słusznie zauważa także E. Wąsik, że fakt, iż człowiek dysponuje tylko jemu specyficzną właściwością określaną jako „język”, spowodował, że „w XX wieku ukształtowały się kierunki filozoficzne, w których punkt ciężkości przeniesiono z człowieka na samą problematykę języka i komunikacji językowej” (2007:15). Bodaj najbliższy omawianemu tu antropocentrycznemu podejściu do języków ludzkich w obrębie filozofii polskiej był, jak się zdaje, M.A. Krapiec, który tym zagadnieniom poświęcił XIII tom swoich rozpraw, zatytułowany *Język i świat realny* (1995). W tej kwestii napisał on m.in. tak: „Język zatem będąc w sposób istotny i nierozdzielny spleciony z myślą wraz z nią tworzy u człowieka swoistą całość, będąc właśnie zbitką relacji podmiotowo-przedmiotowych. Będąc swoistą – wraz z myślą – całością nie utożsamia się jednak z myślą, ale jest z nią związany genetycznie” (1995: 35).

4. Teoria antropocentryczna w świetle wyników badań neurobiologicznych i genetycznych

W ostatnich latach coraz więcej badaczy dostrzega słuszność założeń teorii antropocentrycznej. Podobnie jak F. Grucza, tak S. Krämer (2002), H.J. Schneider (2002), A. Schönberger (2003), K. Zimmermann (2004, 2006) zdają się postrzegać kwestie dotyczące ontologicznego statusu rzeczywistości określanej jako „język”. A. Schönberger (2003: 272), powołując się na wyniki badań neurobiologicznych, wyraźnie zakwestionował wyrażany w duchu strukturalistycznym pogląd, że język jest systemem ponadindywidualnym: „Wenn die Erkenntnisse der Neurobiologie stimmen, wovon auszugehen ist, dann kann es prinzipiell keine mehreren Menschen gemeinsame *langue* oder kein überindividuelles Sprachsystem im strukturalistischen Sinne geben, sondern es gibt dann nur die *paroles*, konkrete sprachliche Äußerungen von Individuen, und eine *langue* bestenfalls auf individueller Ebene, wobei das diese beherrschende Individuum sie beständig weiterentwickelt (...) und die von ihm (re-)konstruierten Bedeutungen der *paroles* anderer Sprecher erst in der Wirklichkeit seines Gehirns zu dem Konstrukt eines ‘einheitlichen’ Sprachsystems verschmilzt”.

Zasadność tez teorii antropocentrycznej zdają się potwierdzać również najnowsze wyniki badań neurolingwistycznych (zob. G. Roth 1996, 2003, E. Linz 2002, J.E. Gorzelańczyk 2003a,b) oraz wyniki rozważań prowadzonych zarówno w obrębie ogólnej lingwistyki tekstu (zob. W. Schnotz 1994, G. Antos 1997, 2007a,b, K. Ehlich 2002, G. Weidacher 2004), jak i lingwistyki tekstu specjalistycznego (zob. Ch.M. Schmidt 2001, W.-A. Liebert 2002, B. Lönneker 2005, J. Engberg 2002a,b). Także w obrębie rozważań filozoficzno-antropologicznych coraz częściej wyrażany jest pogląd, iż język ludzki nie tylko jest nierozzerwalnie związany z człowiekiem, ale że ponadto jest on jego kognitywną właściwością konstytutywną. L. Jäger (2004: 37) wypowiedział się w tej sprawie następująco: „In diesem Sinne scheint Sprache sowohl phylogenetisch für die Herausbildung wesentlicher Eigenschaften der menschlichen Kognition als auch ontogenetisch für die Entstehung von Ich-Identität und kulturspezifisch organisiertem begrifflichem Weltbezug verantwortlich zu sein”.

Słuszność zajętego prawie 30 lat temu przez F. Gruczę stanowiska w sprawie genetycznego uwarunkowania zdolności wytwarzania (konkretnych) umiejętności językowych (właściwości lingwogeneratywnych) coraz wyraźniej potwierdzają przede wszystkim wyniki najnowszych badań eksperymentalnych przeprowadzonych na gruncie genetyki. Jak podaje J.E. Gorzelańczyk (2003), zlokalizowano już pierwszy gen bezpośrednio odpowiedzialny za realizację określonych funkcji językowych (gen FOXP2)³.

Ale jak pisze A. MacAndrew⁴ „No-one should imagine that the development of language relied exclusively on a single mutation in FOXP2. There are many other changes that enable speech. Not least of these are profound anatomical changes that make the human supralarygeal pathway entirely different from any other mammal. (...) Human mind needs human cognition and human cognition relies on human speech. We cannot envisage humanness without the ability to think abstractly, but abstract thought requires language. This finding confirms that the molecular basis for the origin of human speech and, indeed, the human mind, is critical”.

5. Antropocentryczna teoria języków specjalistycznych – koncepcja S. Gruczy

Ogólna odpowiedź na pytanie, do czego odnoszą się wyrażenia typu „język specjalistyczny”, „języki specjalistyczne”, czyli na pytanie, jak istnieje to, co się tak nazywa, brzmi: rzeczywiście istnieją tylko języki specjalistyczne konkretnych (rzeczywistych) mówców/słuchaczy-specjalistów (w skrócie: specjalistów), stanowiące ich pewne immanentne, integralne i konstytutywne właściwości – tyl-

³ Dokładny opis poszukiwań genu FOXP2 podają: W. Enard et al. 2002, J. Kraule et al. 2007.

⁴ http://www.evolutionpages.com/FOXP2_language.htm; zob też: http://genome.wellcome.ac.uk/doc_wtd020797.html, C. S. Lai et al. 2001.

ko o nich (o ich pewnych postaciach) można powiedzieć, że spełniają konkretne funkcje, tylko one są rzeczywistymi językami. Natomiast rzeczywistymi językami nie są żadne uogólnienia języków specjalistycznych, żadne ich idealizacje, żadne abstrakcyjne modele, żadne języki specjalistyczne jako takie. Te wytwory nie są, bo być nie mogą, integralnymi współczynnikami konkretnych (rzeczywistych) specjalistów. Natomiast wszystkim tego rodzaju intelektualnym wytworom można przypisać status bytów autonomicznych, tyle tylko, że status bytów idealnych.

Z poczynionych powyżej ustaleń wynika, że rzeczy, które określa się jako „języki specjalistyczne”, trzeba najpierw podzielić na dwie kategorie: (a) rzeczywiste języki specjalistyczne, czyli języki konkretnych specjalistów, oraz (b) owe ogólne języki specjalistyczne (intelektualne konstrukty, idealne modele), określane też jako „branżowe” lub „dziedzinowe” języki specjalistyczne. Do stwierdzenia, że te ostatnie nie są rzeczywistymi językami konkretnych osób, dodać należy, że wbrew temu, co się o nich zwykle sądzi, nie są one rzeczywiście „wspólnymi” językami specjalistycznymi określonych grup specjalistów, lecz tylko ich wspólnymi (wy)tworami. Z punktu widzenia podziału języków specjalistycznych na języki rzeczywiste i ich uogólnienia (idealne modele), wyrażenia typu „język prawniczy”, czy „język chemiczny” jawią się zatem jako co najmniej dwuznaczne. Są to bowiem określenia oznaczające zarówno odpowiednie rzeczywiste języki, jak i ich uogólnienia (idealne języki specjalistyczne).

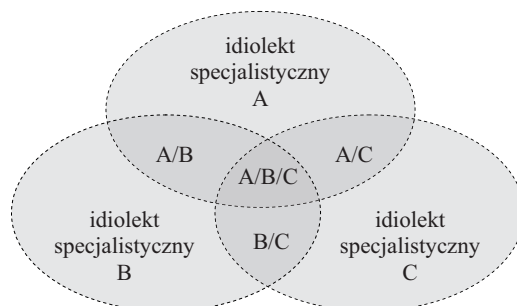
Na określenie rzeczywistych języków specjalistycznych (konkretnych) specjalistów będę, w analogii do wyrażenia „idiolekt”, używał określenia „idiolekt specjalistyczny”. Teraz można powiedzieć, że rzeczywiście istnieją wyłącznie idiolekty specjalistyczne, czyli konkretne języki specjalistyczne konkretnych specjalistów, że są one specyficznymi właściwościami (współczynnikami) ich mózgow, że idiolekty specjalistyczne są immanentnymi, integralnymi i konstytutywnymi właściwościami konkretnych rzeczywistych specjalistów, że wreszcie są one pewnymi specyficznymi zakresami wiedzy konkretnych specjalistów, oraz że rzeczywiste języki specjalistyczne nie są żadnymi bytami autonomicznymi.

Na grunt lingwistyki języków specjalistycznych przenieść trzeba także wyrażenie „polilekt”, czyli nie tylko specjalistyczne idiolekty, lecz także specjalistyczne polilekty. Jak wiadomo, teoria antropocentryczna dopuszcza dwa sposoby rozumienia wyrażenia „polilekt”: polilekt rozumiany jako przekrój logiczny lub polilekt rozumiany jako suma logiczna zbioru idiolektów wziętych pod uwagę osób.

Tylko o polilektach specjalistycznych rozumianych jako przekrój logiczny zbioru idiolektów wziętych pod uwagę specjalistów można powiedzieć, że rzeczywiście istnieją, o ile potraktuje się je jako pewne części składowe każdego wziętego pod uwagę idiolektu specjalistycznego. O tak rozumianych polilektach można też powiedzieć, że są rzeczywistymi „wspólnymi” językami specjalistycznymi zbioru wziętych pod uwagę specjalistów. Natomiast z oczywistych względów nie sposób potraktować ich jako rzeczywiście istniejących polilektów, stanowiących sumę logiczną zbioru wziętych pod uwagę idiolektów specjalistycznych, ponieważ są one wyłącznie pewnymi konstruktami. Można je natomiast potraktować jako byty autonomiczne. Dodam jeszcze w tym miejscu, że zarówno idiolekty specjalistyczne,

jak i specjalistyczne polilekty trzeba odróżnić od ich opisów (por. F. Grucza 1994: 21).

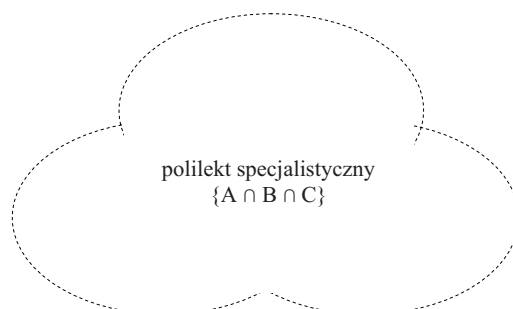
Pojęcie polilektu specjalistycznego rozumianego jako przekrój logiczny zbioru trzech idiolektów można zilustrować w następujący sposób:

Schemat 1: Części polilektalne (przekroje logiczne) zbioru trzech idiolektów specjalistycznych⁵

W powyższym schemacie zakres A/B/C jest polilektem specjalistycznym, stanowiącym przekrój logiczny idiolektu specjalistycznego A, idiolektu specjalistycznego B i idiolektu specjalistycznego C. Natomiast zakres A/B stanowi polilekt specjalistyczny, będący przekrojem logicznym idiolektu specjalistycznego A i idiolektu specjalistycznego B, a zakres A/C polilektem specjalistycznym będącym przekrojem logicznym idiolektu specjalistycznego A i idiolektu specjalistycznego C, zakres B/C jest polilektem specjalistycznym będącym przekrojem logicznym idiolektu specjalistycznego B i idiolektu specjalistycznego C.

Pojęcie polilektu specjalistycznego, rozumianego jako suma logiczna trzech idiolektów wziętych pod uwagę idiolektów specjalistycznych, można przedstawić graficznie następująco:

Schemat 2: Część polilektalna (suma logiczna) zbioru trzech idiolektów specjalistycznych

⁵ Linia przerywana poszczególnych zakresów wskazuje na relatywność zakreślonych zbiorów.

Z poczynionych uwag wynika, że wyrażenie „język specjalistyczny” znaczy zarówno tyle, co rzeczywisty język specjalistyczny, i tyle, co „konstrukt intelektualny”, oraz że wyrażenie „rzeczywisty język specjalistyczny” znaczy zarówno tyle, co „idiolekt specjalistyczny”, jak i tyle, co „polilekt specjalistyczny” rozumiany jako przekrój logiczny zbioru idiolektów wziętych pod uwagę specjalistów. Wynika z nich także, że wyrażenie „konstrukt intelektualny” znaczy zarówno tyle, co „idealny model (wzorzec)”, jak i tyle, co „polilekt specjalistyczny” rozumiany jako suma logiczna zbioru idiolektów specjalistycznych wziętych pod uwagę specjalistów.

Przejdźmy teraz do pytania, co różni i co łączy idiolekt specjalistyczny z odpowiednim idiolektem podstawowym badanej osoby (badanego specjalisty)? Dotychczas pytanie to rozważano prawie wyłącznie na płaszczyźnie współczynników konstytuujących oba rodzaje idiolektów. Natomiast na płaszczyźnie funkcjonalnej – jeżeli w ogóle zwracano na nią uwagę – zadowalano się stwierdzeniem, że to, co różni idiolekty specjalistyczne od idiolektu podstawowego, to szczególna funkcja komunikacyjna tych pierwszych, czego wyrazem są sformułowania typu „języki specjalistyczne służą do komunikacji specjalistycznej”. Prawie w ogóle nie brano pod uwagę tego, iż to, co szczególnie wyróżnia języki (idiolekty) specjalistyczne, to ich funkcje kognitywne (poznawcze). Tymczasem podejmując próbę odpowiedzi na pytanie, co różni, a co łączy poszczególne idiolekty specjalistyczne z idiolektem podstawowym, trzeba odróżnić płaszczyznę konstytuujących je współczynników oraz płaszczyznę ich funkcji, a w obrębie tej ostatniej trzeba koniecznie odróżnić funkcje kognitywne od funkcji komunikacyjnych.

Rozpocznę od kwestii pierwszej. Niesłuszne byłoby potraktowanie idiolektu specjalistycznego w taki sposób, jakby stanowił on pewien wariant idiolektu podstawowego. Niesłuszne byłoby również potraktowanie obu jako idiolekty równoważne, bowiem tylko idiolekt podstawowy jest pełnym (kompletnym) językiem rzeczywistym w lingwistycznym tego słowa znaczeniu, tzn. obejmującym zarówno swoistą fonemikę, grafemikę, gramatykę i słownictwo. Nie jest tak w przypadku idiolektów specjalistycznych, które bazują na tej samej fonemice, grafemice, gramatyce, co idiolekty podstawowe. W konsekwencji trzeba odróżnić znaczenie wyrażenia „X zna dwa języki” od znaczenia wyrażenia „X zna (jakiś) idiolekt podstawowy i (odpowiedni) idiolekt specjalistyczny”. Mówiąc krótko – podzielam pogląd, że idiolekty specjalistyczne nie są pełnymi (kompletnymi) językami w lingwistycznym znaczeniu tego słowa, że każdy z nich jest ściśle związany z jakimś językiem podstawowym.

Gdyby idiolekty specjalistyczne były pełnymi (kompletnymi) językami w lingwistycznym tego słowa znaczeniu, oznaczałoby to, że osoba, która zna (posiada już) polski idiolekt podstawowy, ucząc się polskiego idiolektu specjalistycznego musi zrekonstruować np. całą jego fonemikę i grafemikę po to, aby być w stanie wytwarzać teksty specjalistyczne. W konsekwencji oznaczałoby to, że osoby, o których można powiedzieć, że wytworzyły (posiadają) zarówno idiolekt podstawowy, jak i idiolekt specjalistyczny, posiadają podwójną ilość takich samych współczynników językowych. Dodam tu jeszcze, że analogicznie sprawa przedsta-

wia się w przypadku np. tego, co się nazywa „podstawowym językiem (idiolektem) polskim” i „podstawowym językiem (idiolektem) niemieckim”. Także te idiolekty niesłusznie traktuje się tak, jakby były one pełnymi (kompletnymi) idiolektami w lingwistycznym znaczeniu tego słowa. O idiolektie specjalistycznym konkretnej osoby można powiedzieć tylko wtedy, że jest on pełnym (kompletnym) językiem, jeżeli żaden z jego współczynników nie jest współczynnikiem, który można zaliczyć także do innego rodzaju idiolektu tej osoby lub ewentualnie wtedy, gdyby osoba ta posiadała w swoim wyposażeniu lektalnym tylko ten idiolekt specjalistyczny.

Idiolekty specjalistyczne nie są więc, w sensie lingwistycznym, pełnymi (kompletnymi) idiolektami. Z tego punktu widzenia każdy idiolekt specjalistyczny powiązany jest zwykle w jakiś sposób z idiolektem podstawowym. To, co łączy idiolekty specjalistyczne z idiolektem podstawowym na płaszczyźnie konstytuujących je współczynników, to przede wszystkim fonemika, grafemika, morfemika, gramatyka, leksyka (niespecialistyczna). Natomiast to, co je różni na płaszczyźnie konstytuujących je współczynników, to terminologia i tekstemika. Wspólny zakres współczynników idiolektów specjalistycznego i podstawowego graficznie można przedstawić następująco:

Schemat 3: Wspólny zakres współczynników idiolektu specjalistycznego i podstawowego

Zakres współczynników konstytuujących idiolekty specjalistyczne może w mniejszym lub większym stopniu pokrywać się z zakresem współczynników konstytuujących idiolekt podstawowy, jednak w jakim stopniu zakres idiolektu specjalistycznego pokrywa się z zakresem idiolektu podstawowego zależy od tego, jak bardzo (w jakim stopniu) specjaliści rozwinęli, ukształtowali swoje języki specjalistyczne, ale także od tego, w jakim stopniu współczynniki idiolektu podstawowego umożliwiają wytwarzanie, porządkowanie, utrwalanie i transferowanie odnośnej wiedzy specjalistycznej. To, na ile współczynniki konstytuujące idiolekty specjalistyczne różnią się od współczynników konstytuujących idiolekt podstawowy, czyli na ile ich zakresy pokrywają się, jest pochodną tego, w jakim stopniu współczynniki konstytuujące idiolekt podstawowy mogą „służyć” tworzeniu, porządkowaniu, utrwalaniu i transferowaniu wiedzy specjalistycznej. Inną sprawą jest oczywiście pytanie, w jakim stopniu konkretne idiolekty (języki) specjalistyczne spełniają

funkcje kognitywne, tj. w jakim stopniu umożliwiają tworzenie, porządkowanie, utrwalanie i transferencję wiedzy specjalistycznej.

Jak już wspomniałem, różnic pomiędzy idiolektami specjalistycznymi a idiolektem podstawowym nie można rozpatrywać wyłącznie na płaszczyźnie konstytuujących je współczynników, bowiem to, co prymarnie wyróżnia idiolekty specjalistyczne, to nie tylko ich funkcja komunikacyjna, lecz także, a poniekąd nawet przede wszystkim, ich funkcja kognitywna. Innymi słowy, zasadnicza różnica pomiędzy idiolektami specjalistycznymi a idiolektem podstawowym polega na tym, że idiolekty specjalistyczne spełniają funkcje kognitywne, których nie spełniają idiolekty podstawowe. Dlatego też, o ile idiolekty specjalistyczne nie są w rzeczywistości pełnymi (kompletnymi) idiolektami, o tyle trzeba je traktować jako takie pod względem funkcjonalnym.

Funkcjonalna autonomia idiolektów specjalistycznych względem idiolektu podstawowego, ale także względem innych idiolektów polega na tym, że nie można posługiwać się zarówno idiolektem specjalistycznym, jak i idiolektem podstawowym, bądź różnymi idiolektami specjalistycznymi w odniesieniu do tego samego zakresu rzeczywistości, do tej samej domeny. To, że idiolekty specjalistyczne i idiolekt podstawowy mają mniejszy, bądź większy wspólny zakres współczynników je konstytuujących, nie oznacza, że mają one także wspólny zakres na płaszczyźnie funkcjonalnej. Jest tak, ponieważ tekstu specjalistycznego sformułowanego w języku specjalistycznym nie można przetłumaczyć na tekst w języku podstawowym z zachowaniem tej samej wartości (ściśłości) informacyjnej. Nie da się także zachować tej samej wartości informacyjnej, tłumacząc tekst specjalistyczny, napisany w języku fizyki, na tekst sformułowany w języku lingwistyki. Oznacza to, że język podstawowy i języki specjalistyczne nie są – jak już powiedziałem – językami funkcjonalnie kompatybilnymi, lecz komplementarnymi, i dlatego należy je traktować, zwłaszcza funkcjonalnie, jako języki w dużej mierze odrębne (autonomiczne).

6. Apendyks

Równoległe z kształtowaniem się antropocentrycznej teorii języków ludzkich następowała jej implementacja do rozważań translatorycznych i glottodydaktycznych. Antropocentrycznie ukierunkowane rozważania translatoryczne zainicjował F. Grucza, a w sposób szczególnie rozwinięta najpierw B.Z. Kielar, a następnie rozszerzył J. Żmudzki (zob. bibliografia 7.4.). Najświeższe podsumowanie dyskusji w tej sprawie J. Żmudzki przedstawił obszernie w rozprawie „Problemy, zadania i wyzwania translatoryki”, opublikowanej w pierwszym numerze „Lingwistyki Stosowanej”.

Także podstawy teoretyczne, jeżeli można ją tak nazwać, glottodydaktyki antropocentrycznej nakreślone zostały przez F. Gruczę. Do ich dalszego rozwoju

przyczyniła się przede wszystkim, i bodaj w największym stopniu, M. Dakowska i B. Sadownik. W ostatnim czasie kwestiom tym poświęcili się także M. Olpińska-Szkiełko oraz P. Szerszeń. Rozwój tak translatoryki, jak i glottodydaktyki antropocentrycznej dokumentują materiały z sympozjów organizowanych przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW (zob. bibliografia 7.6).

Niejako rozszerzeniem i uzupełnieniem antropocentrycznej teorii języków ludzkich jest antropocentryczna wizja kultury przedstawiona przez F. Gruczę w pracach z przełomu lat 80. i 90. Te kwestie podjęte zostały intensywniej w rozważaniach przedstawionych przez S. Bonacchi (2009; zob. także artykuł zamieszczony w niniejszym numerze *Lingwistyki Stosowanej*).

7. Bibliografia (analityczna)

7.1. Antropocentryczna teoria języków ludzkich i jej początki

- BAUDOIN DE COURTENAY J. N. (1889/1974), *O zadaniach językoznawstwa*, w: Jan Niesław Baudouin de Courtenay. Dzieła wybrane, 1974, t. I. Warszawa, s. 176–201
- DEBSKI A. (2000), *Problem stosowalności opisu lingwistycznego*, w: B. Z. Kielar, Krzeszowski T. P., Lukszyn J., Namowicz T. (eds.), *Problemy komunikacji międzykulturowej*. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka. Warszawa, s. 35–66.
- GRUCZA F. (1976), *Lingwistyczne uwarunkowania glottodydaktyki* w: F. Grucza (ed.), *Glottodydaktyka a lingwistyka*. Warszawa 1976, s. 7–25.
- GRUCZA F. (1978), *Glottodydaktyka, jej zakres i problemy*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 1, s. 29–44.
- GRUCZA F. (1979), *Ansätze zur wissenschaftlichen Fundierung der Glottodidaktik*, w: *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung aus dem Konstanzer SLI* 6. Konstanz, s. 50–54.
- GRUCZA F. (1981a), *Zagadnienia translatoryki*, w: F. Grucza (ed.), *Glottodydaktyka a translatoryka*. Warszawa, s. 9–30.
- GRUCZA F. (1981b), *Glottodydaktyczne implikacje bilingwizmu*, w: F. Grucza (ed.), *Bilingwizm a glottodydaktyka*. Warszawa, s. 9–40.
- GRUCZA F. (1983), *Zagadnienia metalingwistyki*. *Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa.
- GRUCZA F. (1985), *Lingwistyka, lingwistyka stosowana, glottodydaktyka, translatoryka*, w: F. Grucza (ed.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. Warszawa, s. 19–44.
- GRUCZA F. (1985), *Pierwsze dziesięciolecie Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego*, w: F. Grucza (ed.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. Warszawa, s. 9–17.
- GRUCZA F. (1988), *Zum Begriff der Sprachkompetenz, Kommunikationskompetenz und Kulturkompetenz*, w: CHLOE. *Beihilfe zum Daphnis* 7. Daß eine Nation die Andere verstehen möge. Festschrift für Marian Szyrocki zu seinem 60. Geburtstag. Amsterdam, s. 309–331.
- GRUCZA F. (1989), *Język a kultura, bilingwizm a bilingwizm: lingwistyczne i glottodydaktyczne aspekty interlingwalnych i interkulturowych różnic oraz zbieżności*, w: F. Grucza (ed.), *Bilingwizm, bilingwizm – implikacje glottodydaktyczne*. Warszawa, s. 9–49.
- GRUCZA F. (1991), *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*, w: F. Grucza (ed.), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Wrocław, s. 11–43.

- GRUCZA F. (1992a), *Kulturowe determinaty języka oraz komunikacji językowej*, w: F. Grucza (ed.), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*. Warszawa, s. 9–70.
- GRUCZA F. (1992b), *O komunikacji międzyludzkiej – jej podstawach, środkach, rodzajach, płaszczyznach, składnikach i zewnętrznych uwarunkowaniach*, w: W. Woźniakowski (ed.), *Modele komunikacji międzyludzkiej*. Warszawa, s. 9–30.
- GRUCZA F. (1993a), *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, w: J. Piontka, A. Wiercińska (eds.), *Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych*, Poznań, s. 151–174.
- GRUCZA F. (1993b), *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: O językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu*, (w:) *Opuscula Logopaedica*. In honorem Leonis Kaczmarek. Lublin, s. 25–47.
- GRUCZA F. (1993c), *Interkulturelle Translationskompetenz - ihre Struktur und Natur*, w: A. P. Frank, F. Paul, H. Turk, K.-J. Maaß (eds.), *Übersetzen verstehen, Brücken Bauen. Geisteswissenschaftliches und Literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch*. Berlin, s. 158–171.
- GRUCZA F. (1994), *O językach specjalistycznych (= technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, w: F. Grucza, Z. Kozłowska (eds.), *Języki specjalistyczne*. Warszawa, s. 7–27.
- GRUCZA F. (1994b), *Drugie dziesięciolecie Instytutu Lingwistyki Stosowanej*, w: Kiejar B. Z., Bartoszewicz L., Lewandowski J. (eds.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*. Warszawa, s. 21–32.
- GRUCZA F. (1994c), *O wieloznaczności nazwy „język”, heterogeniczności wiązanych z nią desygnatów i istocie rzeczywistych języków ludzkich*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 13, s. 7–38.
- GRUCZA F. (1997), *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, w: F. Grucza, M. Dakowska (eds.), *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa, s. 7–21.
- GRUCZA F. (1997b), *Problemy historii i genezy języków ludzkich*, w: A. Dębski (ed.), *Plus ratio quam vis*. Festschrift für Aleksander Szulc zum 70. Geburtstag, Kraków 1997, s. 77–99.
- GRUCZA F. (1999), *Nauka – pseudonauka – paranauka*, w: Hałoń E., Labuda G. (eds.), *O nauce, pseudonauce, paranauce. Zbiór wypowiedzi*. Warszawa, s. 137–164.
- GRUCZA F. (2001), *Origins and Development of Applied Linguistics in Poland*, w: E. F. K. Koerner, A. Szwedek (eds.), *Towards a History of Linguistics in Poland. From the Early Beginnings to the End of the Twentieth Century*. Amsterdam, Philadelphia, s. 53–100.
- GRUCZA F. (2002), *Języki specjalistyczne - indykatory i/lub determinatory rozwoju cywilizacyjnego*, w: J. Lewandowski (ed.), *Języki specjalistyczne 2. Problemy technolingwistyki*. Warszawa, s. 9–26.
- GRUCZA F. (2004), *O językach dotyczących europejskiej integracji i Uni Europejskiej i potrzebie ukonstytuowania ogólnej lingwistyki języków specjalistycznych*, w: J. Lewandowski (ed.), *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, s. 9–51.
- GRUCZA F. (2005), *Wyrażenie „upowszechnianie nauki” – jego status i znaczenie w świetle teorii aktów komunikacyjnych i lingwistyki tekstów*, w: F. Grucza, W. Wiśniewski (eds.) *Teoria i praktyka upowszechniania nauki wczoraj i jutro*. Warszawa, s. 41–76.
- GRUCZA F. (2006), *Glottodydaktyka: nauka – praca naukowa – wiedza*, w: *Glottodydaktyka* 20, s. 5–48.
- GRUCZA F. (2007), *Lingwistyka Stosowana*. Warszawa.
- GRUCZA F. (2009), *Metanaukowa i metalingwistyczna wizja lingwistyki (stosowanej)*, w: *Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien 1* (2009), s. 19–40.
- GRUCZA F. (2010), *Nauka – poznanie – wiedza – język(i). Zarys lingwistycznych podstaw epistemologii antropocentrycznej*. Warszawa (w druku).
- GRUCZA F. (ed.) (1991b), *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*. Wrocław.
- GRUCZA S. (2009), *O niezrozumieniu w sprawie „sily” lingwistyki*, w: *Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien 1* (2009), s. 99–114.

- HUMBOLDT W. von (1968), *Über das Vergleichende Sprachstudium*, w: W. Humboldt von 1903–36. *Gesamelte Schriften* (ed. Albert Leitzmann), t. IV. Berlin
- KIELAR B. Z., Woźniakowski W. (1984), *F. Grucza, Zagadnienia Metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana* (recenzja), w: *Kwartalnik Neofilologiczny* XXXI 1984 z. 3, s. 369–373.
- MAŃCZYK A. (1985), *Grucza, F.: Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana. Warszawa 1983*, w: *Zeszyty Naukowe WSP Zielona Góra. Studia i Materiały* XXI, s. 112–114.
- PASTERNAK W. (1984), *Grucza, F.: Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana. Warszawa 1983*, w: *Dialectics and Humanism* XI 1984/4, s. 697–700.
- SADZIŃSKI R. (1986/1987), *F. Grucza: Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana, Warszawa 1983*, (recenzja), w: *Zeitschrift für Phonetik und Kommunikationsforschung* 39, 1986, 4, s. 495–498; *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 6, 1, 1987, s. 156–160.
- SZERSZEŃ P. (2009), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej – kilka uwag na kanwie monografii F. Gruczy pt. „Lingwistyka stosowana. Zarys jej historii, zadań i dokonań.”* w: *Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien* 1 (2009), s. 247–253.
- WOŹNIAKOWSKI W. (1994), *Badania w zakresie lingwistyki czystej prowadzone w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego – próba charakterystyki przez odniesienie do badań światowych*, w: B. Z. Kielar, L. Bartoszewicz, J. Lewandowski (eds.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*. Warszawa, s. 81–100.
- WOŹNIAKOWSKI W. (1994), *Lingwistyczny status tzw. subjęzyków specjalistycznych*, w: F. Grucza, Z. Kozłowska (eds.), *Języki specjalistyczne*. Warszawa, s. 45–60.

7.2. Poglądy zbieżne z antropocentryczną teorią języków ludzkich, badania neurobiologiczne i genetyczne

- ANTOS G. (1997), *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik*, w: G. Antos, H. Tietz (eds.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*. Tübingen, s. 43–63.
- ANTOS G. (2007a), „*Texte machen Wissen sichtbar!*“, *Zum Primat der Medialität im Spannungsfeld von Textwelten und (inter-)kulturellen Wirklichkeitskonstruktionen*, w: F. Grucza, M. Olpińska, H.–J. Schwenk (eds.), *Germanistische Perspektiven der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, Opole 11–13 Mai 2007*. Warszawa, s. 34–45.
- ANTOS G. (2007b), *Semiotik der Text–Performanz. Symptome und Indizien als Mittel der Bedeutungskonstitution*, w: A. Linke, H. Feilke (eds.), *Oberfläche und Performanz. Untersuchungen zur Sprache als dynamische Gestalt*, (w druku).
- EHLICH K. (2002), *Schrift, Shrifträger, Schriftform: Materialität und semiotische Struktur*, w: E. Greber, K. Ehlich, J.–D. Müller (eds.), *Materialität und Medialität on Schrift*. Bielefeld, s. 91–111.
- ENGBERG J. (2002a), *Fachsprachen – Grundlagen ihrer (kognitionslinguistischen) Beschreibung*, w: M. Koskela, et al. (eds.), *Porta Scientiae*. Vasa: University of Vasa, s. 161–173.
- ENGBERG J. (2002b), *Fachsprachlichkeit – eine Frage des Wissens*, w: Ch. Schmidt (ed.), *Wirtschaftsalltag und Interkulturalität. Fachkommunikation als interdisziplinäre Herausforderung*. Wiesbaden, s. 219–238.

- GORZELAŃCZYK E. J. (2003a), *Genetyczne źródła języka*. Scripta Neophilologica Posnaniensia V, s. 49–54.
- GORZELAŃCZYK E. J. (2003b), *Neurobiology and the evolution of human culture and language*, w: Acta Neuropsychologica, 2003, 1(4), s. 436–448.
- JÄGER L. (2002), *Medialität und Mentalität. Die Sprache als Medium*, w: S. Krämer, E. König (eds.), Gibt es eine Sprache hinter dem Sprechen? Frankfurt, s. 45–75.
- JÄGER L. (2004), *Wie viel Sprache braucht der Geist? Mediale Konstitutionsbedingungen des Mentalen*, w: L. Jäger, E. Linz (eds.), Medialität und Mentalität. Theoretische und empirische Studien zum Verhältnis von Sprache, Subjektivität und Kognition. München, s. 15–42.
- KRÄMER S. (2002), *Sprache und Sprechen oder: Wie sinnvoll ist die Unterscheidung zwischen einem Schema und seinem Gebrauch? Ein Überblick*, w: S. Krämer, E. König, (eds.), Gibt es eine Sprache hinter dem Sprechen? Frankfurt a. M., s. 97–125.
- KRĄPIEC M. A. (1995), *Dziela XIII. Język i świat realny*. Lublin.
- LAI C. S., S. E. FISHER, J. A. HURST, F. VARGHA-KHADEM, A. P. MONACO (2001), A fork-head-domain gene is mutated in a severe speech and language disorder, w: Nature 2001 Oct 4, s. 519–523.
- LIEBERT W.-A. (2002), *Wissenstransformationen: Handlungssemantische Analysen von wissenschafts- und Vernunfttexten*. Berlin.
- LINZ E. (2002), *Indiskrete Semantik. Kognitive Linguistik und neurowissenschaftliche Theoriebildung*. München.
- LÖNNEKER B. (2005), *Weltwissen in Textannotationen mit Konzeptframes: Modell, Methode, Resultate*, w: S. Brauu, K. Kohn (eds.), Sprache(n) in der Wissensgesellschaft. Frankfurt a. M., s. 127–142.
- ROTH G. (1996), *Das Gehirn und seine Wirklichkeit: kognitive Neurobiologie und ihre philosophischen Konsequenzen*. Frankfurt a. M.
- ROTH G. (2003), *Fühlen, Denken, Handeln: Wie das Gehirn unser Verhalten steuert*. Frankfurt a. M.
- SCHMIDT Ch. M. (2001), *Abstraktionsgrad als Fachsprachenparameter? Die methodologische Relevanz eines kognitionslinguistisch fundierten Fachsprachen-Begriffs aus interkultureller Perspektive*, w: Zeitschrift für Angewandte Linguistik, 34, s. 83–104.
- SCHNEIDER H. J. (2002), *Beruht das Sprechenkönnen auf einem Sprachwissen?*, w: S. Krämer, E. König (eds.), Gibt es eine Sprache hinter dem Sprechen? Frankfurt a. M., s. 129–150.
- SCHNOTZ W. (1994), *Aufbau von Wissenstrukturen. Untersuchungen zur Kohärenzbildung beim Wissenserwerb mit Texten*. Weinheim.
- SCHÖNBERGER A. (2003), *Drei falsche Grundannahmen der modernen Sprachwissenschaft*, w: H.-I. Radatz, R. Schlösser (eds.): Donum grammaticorum: Festschrift für Harro Stammerjohann. Tübingen, s. 267–286.
- WAŚIK E. (2006a), *Porozumiewanie się językowe jako gatunkowo-specyficzna właściwość człowieka uwarunkowana rozwojem ekologiczno-społecznym ludzkości*, w: Scripta Neophilologica Posnaniensia 8, s. 223–234.
- WAŚIK E. (2006b), *Linguistic Properties of Communicating Individuals in the Construction of Inter-subjective World of Meanings*, w: T. Siek-Piskozub, E. Lorek-Jezińska, T. Więckowska (eds.), Words in Making: Constructivism and Postmodern Knowledge. Toruń, s. 87–101.
- WAŚIK E. (2007), *Język – narzędzie czy właściwość człowieka?* Poznań.
- WAŚIK E., Z. WAŚIK, M. KIELAR (2006), *Applying Victor H. Yngve's theory of human linguistics to the analysis of interpersonal relationships among communication participants in social reality and literary fiction*, w: K. Dziubalska-Kołaczyk (ed.) IFAtuation: A Life in IFA. A Festschrift for Professor Jacek Fisiak on the Occasion of His 70th Birthday. Poznań, s. 709–728.
- WAŚIK Z, E. WAŚIK (2008), *Zagadnienie właściwości lingwistycznych człowieka wobec definicji przedmiotu językoznawstwa na potrzeby glottodydaktyki*, w: K. Myczko, B. Skowronek,

- W. Zabrocki (eds.), *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. urodzin Profesora Waldemara Pfeiffera*. Poznań, s. 129–143.
- WAŚNIK Z. (1986), *W sprawie koncepcji antropocentrycznej języka na potrzeby lingwistyki stosowanej. Na marginesie książki Franciszka Gruczy Zagadnienia Metalingwistyki*, w: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Linguistica X 1986*, s. 91–102.
- WAŚNIK Z. (1987), *Semiotyczny paradygmat języka*. Wrocław.
- WAŚNIK Z. (1996), *O heteronomicznej naturze przedmiotu nauk o języku i sposobach jego autonomizowania*, w: Z. Waśnik (ed.), *Heteronomie języka*. Wrocław, s. 9–26.
- WAŚNIK Z. (2005a), *Język, języki czy właściwości językowe członków wspólnot komunikatywnych w przedmiocie badań lingwistycznych*, w: *Scripta Neophilologica Posnaniensia VII*, s. 195–219.
- WAŚNIK Z. (2005b), *Rozumienie sposobów istnienia języka a kryteria podziału pracy lingwistycznej*, w: M. Bałowski, W. Chlebda (eds.), *Ogród nauk filologicznych. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Kochmanowi*. Opole, s. 657–65.
- WEIDACHER G. (2004), *Der gefrorene Text. Zur Rolle der Textoberfläche als Grenze der Interpretation*, w: *ZfAL (Zeitschrift für Angewandte Linguistik)*, 41, s. 49–66.
- YNGVE V. H. (1986), *Linguistics as a Science*. Bloomington, Indianapolis.
- YNGVE V. H. (1991), *Concepts of text and knowledge*, w: A. D. Volpe (ed.), *The 17th LACUS Forum, 1990, Linguistic Association of Canada and the United States, Lake Bluff, IL*, s. 539–550.
- YNGVE V. H. (1996), *From Grammar to Science: New Foundations for General Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia.
- ZIMMERMANN K. (2004), *Die Frage der Sprache hinter dem Sprechen: Was kann die Gehirnforschung dazu beitragen?*, w: A. Graumann, P. Holz, M. Plümacher (eds.) *Towards a Dynamic Theory of Language. A Festschrift for Wolfgang Wildgen on Occasion of his 60th Birthday*. Bochum, s. 21–57.
- ZIMMERMANN K. (2006), *Wilhelm von Humboldts Verstehens- und Wortbegriff. Eine konstruktivistische Sprachtheorie avant la lettre*, w: *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft*, 16 (2006), s. 1–26.

7.3. Antropocentryczna teoria języków specjalistycznych

- ENGBERG J. (2002a), *Fachsprachen – Grundlagen ihrer (kognitionslinguistischen) Beschreibung*, w: M. Koskela, et al. (eds.), *Porta Scientiae. Vasa*, s. 161–173.
- ENGBERG J. (2002b), *Fachsprachlichkeit – eine Frage des Wissens*, w: Ch. Schmidt (ed.), *Wirtschaftsalltag und Interkulturalität. Fachkommunikation als interdisziplinäre Herausforderung*. Wiesbaden, s. 219–238.
- ENGBERG J. (2007), *Wie und warum sollte die Fachkommunikationsforschung in Richtung Wissensstrukturen erweitert werden?*, w: *Fachsprache. Fachsprache. International Journal of LSP*, 2007, z. 3–4, s. 2–25.
- GRUCZA F. (1994), *Języki specjalistyczne – ich rozumienie i znaczenie*, w: F. Grucza, Z. Kozłowska (eds.), *Języki specjalistyczne*. Warszawa 1994, s. 7–27.
- GRUCZA F. (2002), *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinanty rozwoju cywilizacyjnego*, w: J. Lewandowski (ed.), *Języki specjalistyczne: Problemy technolingwistyki*, (= J. Lukszyn, ed., *Języki specjalistyczne t. 1*), Warszawa, s. 9–26.
- GRUCZA F. (2004), *O językach dotyczących europejskiej integracji i Unii Europejskiej i potrzebie ukonstytuowania ogólnej lingwistyki języków specjalistycznych*, w: J. Lewandowski (ed.), *Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, (= J. Lukszyn, ed., *Języki specjalistyczne t. 4*), Warszawa, s. 9–51.

- GRUCZA S. (2002), *Badania nad językami specjalistycznymi w Niemczech*, w: L. Lukszyn, J. Lewandowski (eds.), *Języki specjalistyczne 1. Problemy technolingwistyki*. Warszawa, s. 81–100.
- GRUCZA S. (2003), *Badania z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego*, w: B. Z. Kielar, S. Grucza (eds.), *Języki Specjalistyczne 3. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa, s. 35–55.
- GRUCZA S. (2004), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, Warszawa, Katedra Języków specjalistycznych.
- GRUCZA S. (2006), *Idiolekt specjalistyczny – idiokultura specjalistyczna – interkulturowość specjalistyczna*, w: J. Lewandowski, M. Kornacka (eds.), *Języki Specjalistyczne 6: Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach*. Warszawa, s. 30–49.
- GRUCZA S. (2006), *Zu den Forschungsgegenständen und den Forschungszielen der Fachtextlinguistik*, w: F. Grucza, H.–J. Schwenk, M. Olpińska (eds.), *Texte – Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, 12.–14. Mai 2006, Toruń. Warszawa 2006*, s. 101–122.
- GRUCZA S. (2006), *Idiolekt specjalistyczny – idiokultura specjalistyczna – interkulturowość specjalistyczna*, w: J. Lewandowski, M. Kornacka (eds.), *Języki Specjalistyczne T. 6: Teksty specjalistyczne w kontekstach międzykulturowych i tłumaczeniach*. Warszawa, s. 30–49.
- GRUCZA S. (2006), *Komunikacja specjalistyczna a idiokontekst specjalistyczny i konsytuacja specjalistyczna*, w: A. Wołodźko–Butkiewicz, W. Zmarzer (eds.), *Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe (= Studia Rossica XVIII)*. Warszawa, s. 209–223.
- GRUCZA S. (2007), *O konieczności tworzenia korpusów tekstów specjalistycznych*, w: S. Grucza (ed.), *W kręgu teorii i praktyki lingwistycznej. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Jerzemu Lukszynowi w 70. rocznicę urodzin*. Warszawa, s. 103–122.
- GRUCZA S. (2007), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego* (wydanie 2 poprawione i uzupełnione). Warszawa.
- GRUCZA S. (2007), *Zwischen Fachtext und Nicht–Fachtext: Grenzbereiche*, w: F. Grucza, M. Olpińska, H.–J. Schwenk (eds.), *Germanistische Perspektiven der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, Opole 11–13 Mai 2007*. Warszawa, s. 151–160.
- GRUCZA S. (2008), *„Teksty specjalistyczne: Językowe eksponenty wiedzy specjalistycznej”*, w: Ł. Karpiński (ed.), *Języki Specjalistyczne T. 8: Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych*. Warszawa, s. 181–193.
- GRUCZA S. (2008), *Fachsprachen – Fachwissen – Fachkommunikation*, w: B. Mikołajczyk, M. Kotin (eds.), *Terra grammatica: Ideen – Methoden – Modelle. Festschrift für Józef Darski zum 65. Geburtstag*. Frankfurt/M, s. 117–133.
- GRUCZA S. (2008), *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Warszawa.
- GRUCZA S. (2008), *Lingwistyka tekstu a Analiza dialogu – w sprawie nieporozumień wokół ich przedmiotowej dyferencjacji*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 24, s. 7–18.
- GRUCZA S. (2009), *Fachwissen – Fachsprache – Fachtexte: Fachdiskursanalyse aus der Sicht der anthropozentrischen Sprachentheorie*, w: F. Grucza, M. Olpińska, H.–J. Schwenk (eds.), *Dis-kurse als Mittel und Gegenstände der Germanistik. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, Olsztyn 9–11 Mai 2009*. Warszawa, s. 15–28.
- GRUCZA S. (2009), *Kategoryzacja języków (specjalistycznych) w świetle antropocentrycznej teorii języków ludzkich*, w: *Komunikacja Specjalistyczna* 2 s. 15–30.

- GRUCZA S. (2009), *Zur kognitiven Funktion von Fachsprachen und zur Geschichte ihrer Erforschung* w: Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Irenie Światłowskiej-Prędocie. Uniwersytet Wrocławski. Wrocław s. 153–165.
- SCHMIDT Ch. M. (2001), *Abstraktionsgrad als Fachsprachenparameter? Die methodologische Relevanz eines kognitionslinguistisch fundierten Fachsprachen-Begriffs aus interkultureller Perspektive*, w: Zeitschrift für Angewandte Linguistik, 34, s. 83–104.

7.4. Antropocentryczne podejście w translatoryce

- GRUCZA, F. (1984), *Translatorik und Translationsdidaktik. Versuch einer formalen Bestimmung und Abgrenzung ihrer Gegenstände*, w: W. Wills, G. Thome (eds.), *Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlußwert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik*, Tübingen, s. 28–36.
- GRUCZA, F. (1985), *Aspects of Translation and Translation Theory*, w: *Kwartalnik Neofilologiczny* XXXII, 1985/3, s. 259–276.
- GRUCZA, F. (1986), *Kilka słów o translatoryce i potrzebie kształcenia tłumaczy zawodowych – zamiast wstępu*, w: F. Grucza (ed.), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*. Warszawa, s. 5–7.
- GRUCZA, F. (1986), *Tłumaczenie, teoria tłumaczeń, translatoryka*, w: F. Grucza (ed.), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*. Warszawa, s. 9–27.
- GRUCZA, F. (1990), *Zum Forschungsgegenstand und –ziel der Übersetzungswissenschaft*, w: R. Arntz, G. Thome (eds.), *Übersetzungswissenschaft: Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wilss zum 65 Geburtstag*. Tübingen, s. 9–18.
- GRUCZA, F. (1993), *Interkulturelle Translationskompetenz – ihre Struktur und Natur*, w: A. P. Frank, F. Paul, H. Turk, K.–J. Maaß (eds.), *Übersetzen verstehen, Brücken Bauen. Geisteswissenschaftliches und Literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch (= Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung Bd. 8, T. 1 und 2)*. Berlin, s. 158–171.
- GRUCZA, F. (1996), *Wyodrębnienie się, stan aktualny i perspektywy świata translacji i translatoryki*, w: J. Snopek (ed.), *Tłumaczenie – rzemiosło i sztuka*. Warszawa, s. 10–45; przedruk w: *Lingua Legis* 6, 1998, s. 2–12.
- GRUCZA, S. (2004), *Adaptacja tekstów specjalistycznych w dydaktyce translacji* w: *Język Trzeciego Tysiąclecia t. II* (red. tomu M. Piotrkowska; Zbiór referatów z konferencji, Kraków 4–7. marca 2004) (= *Język a komunikacja* 8). Kraków, s. 407–415.
- GRUCZA, S. (2004), *Dydaktyka translacji. Terminologiczna preparacja dydaktycznych tekstów specjalistycznych*, w: *Języki Specjalistyczne. T. 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, red. serii J. Lukszyn, red. tomu J. Lewandowska. Warszawa, s. 243–267.
- KIELAR B. Z. (1977), *Language of the Law in the Aspect of Translation*. Warszawa.
- KIELAR B. Z. (1981), *Nauczanie tłumaczenia w zakresie języka specjalistycznego*, w: F. Grucza (ed.), *Glottodydaktyka i translatoryka*. Warszawa, s. 111–125.
- KIELAR B. Z. (1986), *O adekwatne ujęcie właściwości językowych tłumacza*, w: F. Grucza (ed.), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*. Warszawa, s. 29–38.
- KIELAR B. Z. (1988), *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*. Wrocław, Warszawa.
- KIELAR B. Z. (1991), *Problemy tłumaczenia tekstów specjalistycznych*, w: F. Grucza (ed.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 133–140.
- KIELAR B. Z. (1992), *O wzorach kulturowych i tekstowych w tłumaczeniu i w dydaktyce translacyjnej*, w: F. Grucza (ed.), *Bilingwizm, bikulturyzm, implikacje glottodydaktyczne*. Warszawa, s. 229–242.

- KIELAR B. Z. (1994), *Kształtowanie się translatoryki w latach 1972–1992*, w: B. Z. Kielar, L. Bartoszewicz, J. Lewandowski (eds.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*. Warszawa, s. 45–60.
- KIELAR B. Z. (1996), *Translating statutory texts: in search of meaning and relevance*, w: M. Thelen, B. Lewandowska–Tomaszczyk (eds.), *Translation and Meaning, Part 4*, Maastricht, s. 393–398.
- KIELAR B. Z. (1996), *Gramatyka translacyjna a ekwiwalencja przekładowa*, w: J. Lukszyn (ed.), *Gramatyki translacyjne*. Warszawa, s. 87–100.
- KIELAR B. Z. (1997), *Zasada relewancji mechanizmem napędowym tłumaczenia?*, w: F. Grucza, M. Dakowska (eds.), *Podejście kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa s. 93–97.
- KIELAR B. Z. (1999), *Aspects of Legal Language and Legal Translation*, w: J. Tomaszczyk (ed.), *Aspects of Legal Language and Legal Translation*, Łódź, s. 183–190.
- KIELAR B. Z. (2000), *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*, w: B. Z. Kielar, T. P. Krzeszowski, J. Lukszyn, T. Namowicz (eds.), *Problemy komunikacji międzykulturowej*. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka, Warszawa, s. 235–246.
- KIELAR B. Z. (2002), *Aspekty komunikacyjne i funkcjonalne tłumaczenia w dydaktyce translacyjnej*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 18, s. 5–13.
- Kielar B. Z. (2002), *Języki specjalistyczne a translatoryka*, w: L. Lukszyn, J. Lewandowski (eds.), *Języki specjalistyczne. Problemy technolingwistyki*, Warszawa, s. 171–180.
- MARCHWIŃSKI A. (1985), *Pragmatyczne aspekty tłumaczenia*, w: F. Grucza (ed.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. Warszawa, s. 263–271.
- MARCHWIŃSKI A. (1992a), *Kompetencja kulturowa a kompetencja translatorska. Implikacje dydaktyczne*, w: F. Grucza (ed.), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*. Warszawa, s. 243–253.
- MARCHWIŃSKI A. (1992b), *Gramatyka a kompetencja tłumacza*, w: F. Grucza (ed.), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*. Warszawa, s. 103–110.
- MARCHWIŃSKI A. (2001), *Związki interdyscyplinarne w słowniku terminologii lingwistycznej*, w: J. Lukszyn (ed.), *Języki specjalistyczne 1. Metajęzyk Lingwistyki*. Warszawa, s. 147–154.
- MARCHWIŃSKI A. (2003), *Determinanty ekwiwalencji przekładowej tekstów specjalistycznych*, w: B. Z. Kielar, S. Grucza (eds.), *Języki Specjalistyczne 3. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa, s. 147–158.
- MARCHWIŃSKI, A. (1987), *Niektóre różnice pomiędzy procesem nauczania tłumaczenia a procesem glottodydaktycznym*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 8, s. 119–129.
- MARCHWIŃSKI, A. (1989), *Status translatorskich technik glottodydaktycznych w świetle koncepcji tzw. tłumaczenia pragmatycznego*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 10, s. 29–37.
- ŻMUDZKI J. (1989), *Das Ziel als Kategorie der kommunikativ-pragmatischen Textanalyse*, w: M. Abramowicz, J. Bartmiński (eds.), *Tekst ustny – texte orale. Struktura i pragmatyka – problemy semantyki – ustność w literaturze*. Wrocław, s. 119–140.
- ŻMUDZKI J. (1991), *O przedmiocie translacji inaczej*, w: Z. Muszyński (ed.), *Język, znaczenie, rozumienie, relatywizm*, Warszawa s. 105 – 117.
- ŻMUDZKI J. (1991), *Zum Problem der bilingualen Äquivalenz lexikalischer Einheiten*, UMCS Lublin.
- ŻMUDZKI J. (1992), *Dynamika tekstu a jego struktura*, w: T. Dobrzyńska (ed.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*. Wrocław, s. 145–155.
- ŻMUDZKI J. (1997), *Über einige Aspekte der Textualität in der Rezeptionsperspektive des Konsektivdolmetschen*, w: G. Antos, H. Tietz (eds.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*. Tübingen, s. 179–192.
- ŻMUDZKI J. (1998), *Konsektivdolmetschen – Handlungen, Operationen, Strategien*. Paris, London, Berlin, New York.
- ŻMUDZKI J. (1998), *Zum Stand der Translatorik in Polen*, w: F. Grucza (ed.), *Deutsch und Auslandsgermanistik in Mitteleuropa. Geschichte – Stand – Ausblicke*, Warszawa 1998 s. 487–499.
- ŻMUDZKI J. (1999), *Über Heterogenität intertextueller Relationen*, w: Z. Bilut–Homplewicz (ed.), *Zur Mehrdimensionalität des Textes. Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen*. Rzeszów, s. 247–259.

- ŻMUDZKI J. (2004), *Blattdolmetschen als eine bekannte und verkannte Sondersorte der Translation*, w: A. Dębski, K. Lipiński (eds.), *Perspektiven der polnischen Germanistik in Sprach- und Literaturwissenschaft*. Kraków, s. 353–363.
- ŻMUDZKI J. (2004), *Translationsaufgabe als Kommunikationsaufgabe – Etablierung eines Kategorie-Begriffs*, w: I. Bartoszewicz, M. Haľub und A. Jurasz (eds.), *Werte und Wertungen. Sprach-, literatur- und kulturwissenschaftliche Skizzen und Stellungnahmen. Festschrift für Eugeniusz Tomiczek zum 60. Geburtstag*. Wrocław, s. 320–330.
- ŻMUDZKI J. (2005), *Ekspansja specjalistycznych tekstów docelowych w tłumaczeniu konsekutywnym*, w: M. Piotrowska (ed.), *Konteksty przekładowe, Język trzeciego tysiąclecia III*, Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”. Kraków, s. 349–358.
- ŻMUDZKI J. (2005), *Transferprozesse und Typen beim Vollzug des Konsekutivdolmetschens*, w: G. Antos, S. Wichter (eds.), *Transferwissenschaft. Wissenstransfer durch Sprache als gesellschaftliches Problem*. Berlin, New York, Wien, Zürich, s. 251–264.
- ŻMUDZKI J. (2006), *Texte als Gegenstände der translatorischen Forschung und Lehre*, w: F. Grucza (ed.), *Texte Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten 12.–14. Mai 2006*, Toruń. Warszawa, s. 41–61.
- ŻMUDZKI J. (2007), *Das Fremde in der Translation*, w: B. Maksymćuk, H. Eggert, I. von der Lühse (eds.), *Kulturräume und Erinnerungsorte aus sprach-, literatur- und kulturwissenschaftlicher Sicht*. Lwiw, s. 107–128.
- ŻMUDZKI J. (2007), *Translacja w dydaktyce języka obcego na przykładzie ćwiczeń tłumaczeniowych w polskich podręcznikach do nauki języka niemieckiego – próba odtabuizowania*, w: H. Kardela, T. Zygmunt (eds.), *Rola językoznawstwa w metodyce nauczania języka obcego*. Cheľm, s. 25–35.
- ŻMUDZKI J. (2008), *Das Problem des Übersetzens im Deutschunterricht. Fortsetzung einer Diskussion*, w: J. Janoszczyk, L. Krzysiak, J. Żmudzki (eds.), *Deutsch lernen und Lehren mit Lehrwerken. Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft*. Lublin, s. 99–115.
- ŻMUDZKI J. (2008), *Ein holistisches Modell des Konsekutivdolmetschens*, w: B. Lewandowska-Tomszczyk, M. Thelen (eds.), *Translation and Meaning, Part 8, Maastricht/Łódź – Duo Colloquium*. s. 175–183.
- ŻMUDZKI J. (2008), *Intermedialität in der Translation*, w: K. Myczko, B. Skowronek, W. Zabrocki (eds.), *Perpektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. urodzin Profesora Waldemara Pfeiffera*. Poznań, s. 333–345.
- ŻMUDZKI J. (2008), *Translationsdidaktik in den polnischen Germanistikinstituten. Realität und Anspruch*, w: F. Grucza (eds.), *Translatorik in Forschung und Lehre der Germanistik*. Warszawa. s. 71–96.
- ŻMUDZKI J. (2008), *Zum Stand der Translationsdidaktik in den polnischen Germanistikinstituten. Ein Arbeitsbericht*, w: *Glottodidactica Vol 36*. s. 153–172.
- ŻMUDZKI J. (2009), *Problemy, zadania i wyzwania translatoryki*, w: *Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien 1 (2009)*, s. 41–61.
- ŻMUDZKI J. (2009), *Text(e) in der Translationsperspektive – einige ausgewählte Aspekte*, w: M. Czyżewska, W. Czachur (eds.), *Od słowa do tekstu. Zmiana paradygmatów w językoznawstwie*. Warszawa, s. 39–45.

7.5. Antropocentryczne podejście w glottodydaktyce

- DAKOWSKA, M. (1979), *Znaczenie podejścia eklektycznego dla teorii glottodydaktycznej*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny 4*, s. 35–42.
- DAKOWSKA, M. (1987), *Czym jest a czym nie jest teoria glottodydaktyczna*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny 8*, s. 7–18.

- DAKOWSKA, M. (1987), *Funkcje lingwistyki w modelach i procesach glottodydaktycznych*, Warszawa.
- DAKOWSKA, M. (1990), *Psycholingwistyczne aspekty procesu rozumienia języka pisanego a techniki pracy z tekstem fachowym*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 11, s. 45–54.
- DAKOWSKA, M. (1993), *Language, metalanguage and language use*. *International Journal of Applied Linguistics*, 3, 1, s. 79–100.
- DAKOWSKA, M. (1993), *Reductionist accounts of second language acquisition: an emerging synthesis* *Kwartalnik Neofilologiczny*, 40, 1, s. 3–20.
- DAKOWSKA, M. (1995), *Models of Language Use and Language Learning in the Theory of Language Didactics*, Warszawa.
- DAKOWSKA, M. (1996), *Models of Language Use and Language Learning in the Theory of Language Didactics*, Frankfurt am Main.
- DAKOWSKA, M. (1996), *Ocena podejścia komunikacyjnego do nauczania języków obcych z punktu widzenia psycholingwistyki* *Przegląd Glottodydaktyczny*, 15, s. 37–48.
- DAKOWSKA, M. (1996), *Theories of Learning an L2. A paradigm shift?* *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 32, s. 5–17.
- DAKOWSKA, M. (1997), *Cognitive Modeling of Second Language Acquisition* *Communication and Cognition* 30, special issue: *Communication, Cognition, and Second Language Acquisition*, s. 29–53.
- DAKOWSKA, M. (1997), *Koncepcje kognitywne a modelowanie akwizycji języków obcych*. w: F. Grucza and M. Dakowska (eds.) *Koncepcje kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 99–111.
- DAKOWSKA, M. (1997), *Ocena podejścia komunikacyjnego do nauczania języków obcych z punktu widzenia psycholingwistyki*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 15, s. 37–48.
- DAKOWSKA, M. (1998), *Glottodydaktyka u progu XXI wieku* *Glottodidactica*, 26, s. 43–56.
- DAKOWSKA, M. (1999), *Glottodydaktyka jako nauka empiryczna*, w: J. Bańcerowski and T. Zgółka (eds.) *Lingua amicabilem facere. Ludovico Zabrocki in memoria*. Poznań, s. 405–418.
- DAKOWSKA, M. (2000), *Mechanizm czy organizm? Dwa bieguny modelowania akwizycji języków obcych*, w: B. Z. Kielar, J. Lewandowski, J. Lukszyn, T.P. Krzeszowski (eds.) *Problemy komunikacji międzykulturowej*. Warszawa, s. 335–351.
- DAKOWSKA, M. (2000), *Second Language Error in a Cognitive Psycholinguistic Perspective*, w: M. Dakowska (ed.), *English in the Modern World. Festschrift for Hartmut Breitzkreuz on the Occasion of his 60th Birthday*. Frankfurt a. M., s. 23–48.
- DAKOWSKA, M. (2001), *Psycholingwistyczne podstawy dydaktyki języków obcych*, Warszawa.
- DAKOWSKA, M. (2002), *A cognitive view of foreign language teaching*, w: W. Oleksy (ed.), *Language Function, Structure and Change*, Frankfurt a. M., s. 117–131.
- DAKOWSKA, M. (2003), *Current Controversies in Foreign Language Didactics*, Warszawa
- DZIEGIELEWSKA, Z. (1978), *Mikronauczanie – założenia i podstawowe pojęcia*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 2, s. 37–46.
- GRUCZA, F. (1976), *Fehlerlinguistik, Lapsologie und kontrastive Forschungen*, w: *Kwartalnik Neofilologiczny* XXIII, 1976/3, 237–247.
- GRUCZA, F. (1976), *Lingwistyka a glottodydaktyka*, w: *Języki Obce w Szkole*, 1974/3, s. 133–143.
- GRUCZA, F. (1978), *Glottodydaktyka, jej zakres i problemy*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 1, s. 7–12
- GRUCZA, F. (1978), *Ogólne zagadnienia lapsologii*, w: F. Grucza (ed.), *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Warszawa, s. 9–59.
- GRUCZA, F. (1979), *Ansätze zur wissenschaftlichen Fundierung der Glottodidaktik*, w: *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung aus dem Konstanzer SLI* 6. Konstanz, s. 50–54.
- GRUCZA, F. (1979), *Metajęzyk, kodematyka, nauczanie języków obcych*, w: F. Grucza (ed.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945 – 1975*. Warszawa, s. 43–51.
- GRUCZA, F. (1979), *Nauczanie języków obcych a tłumaczenie*, w: F. Grucza (ed.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945 – 1975*. Warszawa, s. 314–326.

- GRUCZA, F. (1979), *Rola gramatyki w nauczaniu języków obcych*, w: F. Grucza (ed.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945 – 1975*. Warszawa, s. 52–59.
- GRUCZA, F. (1982), *Thumaczenie i jego funkcje glottodydaktyczne*, w: J. Siatkowski (ed.), *Podstawy pedagogiczne i socjologiczne nauczania języka rosyjskiego*. Warszawa, s. 279–294.
- GRUCZA, F. (1983), *Zum Gegenstand und zur inneren Gliederung der Linguistik und der Glottodidaktik*, w: *Kwartalnik Neofilologiczny* XXX, 1983/3, s. 217–234.
- GRUCZA, F. (1986), *Kontrastive Linguistik – angewandte Linguistik – Glottodidaktik. Bemerkungen zu ihren gegenseitigen Beziehungen*, w: *Kwartalnik Neofilologiczny* XXXIII, 1986/3, s. 257–270.
- GRUCZA, F. (1986), *O niemożności ukonstytuowania stosowanej lingwistyki kontrastywnej*, w: *Przeegląd Glottodydaktyczny* 7, s. 7–34.
- GRUCZA, F. (1988), *Kształcenie nauczycieli języków obcych jako program dydaktyczny i/lub jako przedmiot poznania naukowego*, w: F. Grucza ed., *Problemy kształcenia nauczycieli języków obcych*. Warszawa, s. 7–15.
- GRUCZA, F. (1988), *O filologii, neofilologii i kształceniu nauczycieli języków obcych*, w: F. Grucza (ed.), *Problemy kształcenia nauczycieli języków obcych*. Warszawa, s. 17–67.
- GRUCZA, F. (1988), *W sprawie pojęcia środków i materiałów glottodydaktycznych*, w: F. Grucza (ed.), *Z teorii i praktyki tworzenia materiałów glottodydaktycznych*. Warszawa, s. 9–25.
- GRUCZA, F. (1989), *Język a kultura, bilingwizm a bikulturyzm: lingwistyczne i glottodydaktyczne aspekty interlingwalnych i interkulturowych różnic oraz zbieżności*, w: F. Grucza (ed.), *Bilingwizm, bikulturyzm – implikacje glottodydaktyczne*. Warszawa, s. 9–49.
- GRUCZA, F. (1990), *Grammatik, Fremdsprachenlernen und Didaktik des Fremdsprachenunterrichts (Glottodidaktik)*, w: E. Leupold, Y. Petter (eds.), *Interdisziplinäre Sprachforschung und Sprachlehre. Festschrift für Albert Raasch*. Tübingen, s. 61–75.
- GRUCZA, F. (1990), *Zur Theorie und Praxis der wissenschaftlichen Ausbildung von Fremdsprachenlehrern*, w: K.–R. Bausch, H. Christ, H.–J. Krumm (eds.), *Die Ausbildung von Fremdsprachenlehrern: Gegendstand der Forschung. Arbeitspapiere der 10. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts (= Manuskripte zur Sprachlehrforschung 33)*. Bochum, s. 93–101.
- GRUCZA, F. (1992), *Gramatyka a nauka języków obcych*, w: F. Grucza (ed.), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: Glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*. Warszawa, s. 7–47.
- GRUCZA, F. (1993), *Ansätze zu einer Theorie der Ausbildung von Fremdsprachenlehrern*, w: F. Grucza, H.–J. Krumm, B. Grucza, *Beiträge zur wissenschaftlichen Fundierung der Ausbildung von Fremdsprachenlehrern*, Warszawa, s. 7–96.
- GRUCZA, F. (1993), *O potrzebie tworzenia naukowych podstaw kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy: Słowo wstępne*, w: F. Grucza (ed.), *Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*. Warszawa, s. 5–10.
- GRUCZA, F. (1993), *Podstawy teorii kształcenia nauczycieli języków obcych*, w: F. Grucza (ed.), *Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*. Warszawa, s. 11–42.
- GRUCZA, F. (2002), *Theoretische Voraussetzungen einer holistischen Fremdsprachenpolitik*, w: U. Haß–Zumkehr, W. Kallmeyer, G. Zifonun (eds.), *Ansichten der deutschen Sprache. Festschrift für Gerhard Stickel zum 65. Geburtstag*. Tübingen, s. 439–461.
- GRUCZA, F. (2004), *Glottodydaktyka: nauka – praca naukowa – wiedza*, w: *Przeegląd Glottodydaktyczny* 20, s. 5–48.
- GRUCZA, F. (2000), *Kultur aus der Sicht der angewandten Linguistik*, w: H. D. Schlosser (ed.), *Sprache und Kultur (= Forum Angewandte Linguistik Bd. 38)*. Frankfurt a. M. etc., s. 17–29.
- GRUCZA, S. (1998), *Tekst (glotto)dydaktyczny, tekst naturalny, tekst autentyczny, tekst oryginalny – próba sprecyzowania pojęć*, w: *Przeegląd Glottodydaktyczny* 16, s. 13–27.
- GRUCZA, S. (2000) *Kommunikative Adäquatheit glottodidaktischer Texte – Zur Kritik des Authentizitätspostulats. Aдекватność komunikacyjna tekstów glottodydaktycznych. Krytyka tzw. postulatu autentyczności*, w: *Deutsch im Dialog. Niemiecki w Dialogu* 2, s. 73–99.
- GRUCZA, S. (2003), *Autentyczność i oryginalność tekstów a glottodydaktyczne nieporozumienia w tej sprawie*, w: *Przeegląd Glottodydaktyczny* 19, s. 75–83.

- GRUCZA, S. (2004), „Teksty” a teksty implikacje glottodydaktyczne ich stratyfikacji, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 21, s. 5–24.
- GRUCZA, S. (2007) *Glottodydaktyka specjalistyczna. Cz. I: Założenia lingwistyczne dydaktyki języków specjalistycznych*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 23, s. 7–20.
- GRUCZA, S. (2010), *Specyfika uczenia języków specjalistycznych w świetle antropocentrycznej teorii języka*, w: J. Lukszyn (ed.), *Publikacja Jubileuszowa III*. Warszawa: KJS, (w druku).
- OLPIŃSKA M. (1977), *Erstspracherwerb versus Zweitspracherwerb. Versuch einer Auswertung einiger Theorien und Hypothesen*, w: M. Heinemann, E. Tomiczek (ed.), *Mehr als ein Blick über den Tellerrand. 1. Deutsch–polnische Nachwuchskonferenz zur germanistischen Linguistik*. 8.–11. Mai 1997 in Karpacz. s. 164–171.
- OLPIŃSKA M. (2004), *Wychowanie dwujęzyczne*. Warszawa.
- OLPIŃSKA–SZKIEŁKO M. (2008), *Nauczanie dwujęzyczne w świetle badań i koncepcji glottodydaktycznych*. Warszawa.
- OLPIŃSKA–SZKIEŁKO M. (2009), *Implikacje glottodydaktyczne antropocentrycznej teorii języków*, w: *Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien* 1 (2009), s. 187–202.
- SADOWNIK B. (1997), *Glottodidaktische und psycholinguistische Aspekte des Fremdspracherwerbs: Lernerperspektive*. Lublin.
- SADOWNIK B. (1998), *Ansätze, Forschungsmethoden und Interdisziplinariätt der polnischen Glottodidaktik*, w: F. Grucza (ed.), *Deutsch und Auslandsgermanistik in Mitteleuropa. Geschichte – Stand – Ausblicke. Dokumentation einer internationalen Konferenz* 10.–12. 1998. Warszawa, s. 432–456.
- SADOWNIK B. (1999), – *Spracherwerb und Kognition. Zur Kontroverse zwischen Modularismus und Holismus aus glottodidaktischer Sicht*, w: *Lubelskie Materiały Neofilologiczne* 23 (1999), s.179–198.
- SADOWNIK B. (1999), *Implikationen der Zweitspracherwerbsforschung für die Glottodidaktik*. Lublin.
- SADOWNIK B. (2000) *Teoria akwizycji języków obcych w glottodydaktyce – główne problemy*, w: B. Z. Kielar, T. P. Krzeszowski, J. Lukszyn, T. Naumowicz (eds.), *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Warszawa, s. 372–397.
- STYSZYŃSKI, J. C. (2003), *Rodzime materiały glottodydaktyczne jako czynnik efektywizacji procesu nauki języka obcego w polskiej szkole – możliwości oceny ich lokalnej przydatności*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 19, s. 21–40.
- SZERSZEŃ, P (2007), *Charakterystyka wybranych klasyfikacji oprogramowania do nauki języków obcych*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 23. Warszawa, s. 79–93.
- SZERSZEŃ, P (2009), *Rozwój umiejętności społecznych, umysłowych, etycznych, policyjnych oraz medialnych w procesie glottodydaktycznym, wspieranym poprzez media elektroniczne*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 26, s. 137–157.
- SZERSZEŃ, P (2010), *Glottodydaktyka a (hiper)teksty internetowe* (Języki – Kultury – Teksty – Wiedza, t. 11). (Redaktor naukowy S. Grucza). Warszawa (w druku).
- WOŹNIAKOWSKI, W. (1980), *Kompetencja komunikacyjna a glottodydaktyka*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 5, s. 73–82.
- WOŹNIAKOWSKI, W. (1990), *O przydatności realnego pojmowania gramatyki w badaniach nad akwizycją językową*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny* 11, s. 7–20.

7.6. Antropocentryczna wizja kultury

- BONACCHI S. (2009a), *Zur Vieldeutigkeit des Ausdrucks Kultur und zur anthropozentrischen Kulturtheorie*, w: Kwartalnik Neofilologiczny, LVI, 1/2009, s. 25–45.
- BONACCHI S. (2009b), *Zum Gegenstand der Kulturwissenschaft*, w: Lingwistyka Stosowana – Przegląd. Applied Linguistics – Review. Angewandte Linguistik – Studien 2 (2010).
- GRUCZA F. (1989), *Język a kultura, bilingwizm a biculturyzm: lingwistyczne i glottodydaktyczne aspekty interlingwalnych i interkulturowych różnic oraz zbieżności*, w: F. Grucza (ed.), *Bilingwizm, biculturyzm – implikacje glottodydaktyczne*. Warszawa, s. 9–49.
- GRUCZA F. (1992c), *Kulturowe determinanty języka oraz komunikacji językowej*, w: F. Grucza (ed.), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*. Warszawa, s. 9–70.
- GRUCZA S. (2006), *Idiolekt specjalistyczny – idiolekultura specjalistyczna – interkulturowość specjalistyczna*, w: J. Lewandowski, M. Kornacka (eds.), *Języki Specjalistyczne T. 6: Teksty specjalistyczne w kontekstach międzykulturowych i tłumaczeniach*. Warszawa, s. 30–49.

7.7. Materiały z sympozjów naukowych ILS UW.

- GRUCZA F. (ed.) (1976), *Lingwistyka stosowana i glottodydaktyka* (Materiały z I Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Warszawa, 20–22 listopada 1973), Wyd. UW: Warszawa 1976.
- GRUCZA F. (ed.) (1976), *Glottodydaktyka a lingwistyka*. (Materiały z II Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jadwisin 13–15 listopada 1974 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1978), *Teoria komunikacji językowej a glottodydaktyka*. Materiały III. Sympozjum ILS (Białowieża 17–19 listopada 1975), Warszawa 1978.
- GRUCZA F. (ed.) (1981a), *Glottodydaktyka a translatoryka*. (Materiały z IV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jachranka 3–5 listopada 1976 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1981b), *Bilingwizm a glottodydaktyka*. (Materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Białowieża, 26–28 maja 1977 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1985), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. (Materiały z VIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jadwisin 5–7 listopada 1982 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1986), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*. (Materiały IX Sympozjum Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża 15–17 maja 1983 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1988), *Z teorii i praktyki tworzenia materiałów glottodydaktycznych*. (Materiały X Sympozjum ILS (Stawiska/Kościerzyna, 15–17 listopada 1984), Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1988), *Problemy kształcenia nauczycieli języków obcych*. (Materiały XI Sympozjum ILS Jaszowiec, 7–10 listopada 1985), Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1992a), *Bilingwizm, biculturyzm, implikacje glottodydaktyczne*. (Materiały z XII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Zaborów, 18–20 września 1986 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1992b), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*. (Materiały z XIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Zaborów, 5–8 listopada 1987 r.). Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1992c), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*. (Materiały z XIV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Warszawa, 16–18 grudnia 1988 r.). Warszawa.

- WOŹNIAKOWSKI W. (ed.) (1992), *Modele komunikacji międzyludzkiej*. (Materiały z XV Sympozjum Instytutu Lingwistyki Stosowanej oraz Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej Łąck, 26–28 kwietnia 1989), Warszawa.
- GRUCZA F. (ed.) (1993), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*. (Materiały z XVI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Białobrzegi, 16–17 listopada 1990 r.). Warszawa.
- GRUCZA F., Z. Kozłowska (ed.) (1994), *Języki specjalistyczne*. (Materiały z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW. Warszawa 9–11 stycznia 1992 r.). Warszawa.
- KIELAR B. Z, L. Bartoszewicz, J. Lewandowski (eds.) (1994), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*. (Materiały XVIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Warszawa, 18–19 grudnia 1992), Warszawa 1994.
- GRUCZA F., K. Chomicz–Jung (ed.) (1996), *Problemy komunikacji interkulturowej: Jedna Europa – wiele języków*. (Materiały z XIX Ogólnopolskiego Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej. Warszawa–Bemowo, 17–19 lutego 1994 r.). Warszawa.
- GRUCZA F., M. Dakowska (ed.) (1997), *Podejście kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glotto-dydaktyce*. (Materiały z XX Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Grzegorzewice, 12–14 stycznia 1996 r.). Warszawa.

MAIN THESES OF THE ANTHROPOCENTRIC THEORY OF HUMAN LANGUAGES

The anthropocentric theory of human languages was created as a consequence of a question posed by F. Grucza concerning, firstly, the ontological status of what expressions such as „human language(s)” apply to, i.e. a question how exists this what we call in such a way, and secondly, a question, how the so-called „acquisition of language” takes place. From the ontological point of view these things need to be divided into two categories: (a) actual human languages (idiolects), i.e. languages of concrete people, (b) intellectual constructs (ideal models). Also the things that we refer to as „languages for special purposes” should in the first line be divided into two categories: (a) actual languages for special purposes, i.e. languages of concrete specialists, and (b) the mentioned general languages for special purposes (intellectual constructs, ideal models), also called „trade” languages for special purposes or „field” languages for special purposes.

Słowa kluczowe: język, język specjalistyczny, idiolekt, idiolekt specjalistyczny, polilekt, polilekt specjalistyczny, umiejętności językowe, teoria języków, antropocentryczna teoria języków